

ČESKÁ GENEALOGICKÁ A HERALDICKÁ SPOLEČNOST V PRAZE

Genealogické a heraldické listy

ACTA
GENEALOGICA AC HERALDICA

obr. na l. straně obálky:

*Jiří z Poděbrad, 17. český král (1458–1471)
král „dvojího lidu“, kališník a katolík.
Proslul projektem mírového spolku
křesťanských panovníků a diplomatickými akcemi.
Pochován v hrobce českých králů.*

(miniatura z kroniky Přibíka Pulkavy z Radenína - (SÚA)

Litografie pořizena pro GHM s laskavostí
nakladatelství Jan Krigl – Praha 2, Hálkova 2

© Státní ústřední archiv v Praze

GENEALOGICKÉ A HERALDICKÉ LISTY □ **Ročník 15** □ **1–2 / 1995**

O B S A H

Požár na Křivoklátě roku 1643 (1)

Dr. Václav Elznic

Ve službách hrabat Sporcků (15)

Ing. Ctirad Rakušan

Světská knížata v rámci českého státu před husitskou revolucí (19)

Pavel Sedláček

Dokládání českých přistěhovaleckých příchodů (26)

Leo Baca

Německá josefínská kolonizace v Čechách a genealogie (31)

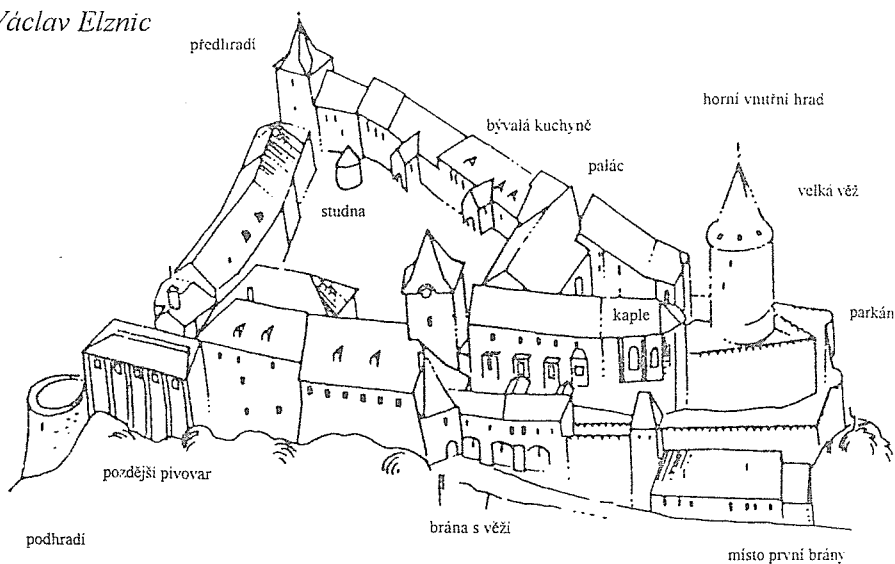
PhDr. Vladimír Kristen, CSc., SOKA Praha – východ

Kropáčovský erbovní vývod v Hranicích (38)

Jiří J. K. Nebeský

Požár na Křivoklátě roku 1643

Dr. Václav Elznic

HRAD KŘIVOKLÁT v nynější podobě

Stalo se za ranního šera mezi druhou a třetí hodinou ve středu před svátkem Božího těla dne 3. června 1643, kdy setmělým nádvořím hrádku Křivoklátu se rozlehl prvý poplašný výkřik: ... hoří ...! To však již plameny šlehaly z oken celého hradního křídla, zakrátko lehlo popelem vše, co nebylo z kamene. Posledního dne téhož měsíce podává nejvyšší jagrmistr království Českého Vilém Popel z Lobkovic zprávu komoře královské o zhoubném požáru a o rozsahu škod, ... „Při němž do 38 nejpřednějších pokojův a komor vniveč obráceno a zkaženo jest, takže se tu předně J.M.C. na stavení a jiných hospodářských věcech, též i některých pánův obyvatelův na jejich jmění tam tehdáž pro bezpečnost chráněné, za mnohonácte tisícův kop míšenských škoda nastala”.

Pan nejvyšší jagrmistr tentokrát nepřeháněl, neboť hmotná škoda byla obrovská, a to nejen na stavbách samotných, ale shořelo také veškeré příslušenství se vším co tam bylo uloženo. Byly to i mnohé manské pokoje se zbrojí v těchto válečných dobách nepostradatelnou, ale i truhlice, kde manové měli již od počátku 30leté války uloženy své věci nejcenější, zejména originály majestátů, smluv, a jiných listin.

I když spěchal k požáru každý kdo v zámku bydlel, páni i čeleď, obyvatelé z podzámčí, z blízkého i dalekého okolí, pomoci nebylo. Po několika málo hodinách ničivého živlu i marného úsilí, přihlíželi všichni bezmocně jen na hromadu trosek a doutnajících trámů s otázkou: „kdo oheň založil”? První odpověď na to dal Karel, nejstarší synek křivoklátského forstmistra Václava Kondrata Elsnice, tehdy sotva desetiletý. Ten spal v jednom z horních pokojůků v podkroví a probudil se, když uslyšel praskat oheň v sousední komoře. Vyběhl ven a v hořící komoře spatřil Matouše Pinkase, dvacetiletého podkoního svého otce, jak marně se snaží uhasit oheň holýma rukama a kloboukem. Jen v košili, s kalhotami a puškou v ruce, seběhl dolů vzbudit svého otce, ale volání o pomoc nemohlo již katastrofě zabránit. Zapálil tedy Pinkas.

Ale po něm nebylo nikde vidu ani slechu, a také jej nikdo při hašení požáru nehledal, kromě lesmistra. Když Pinkas viděl co se stalo jeho vinou, osedlal rychle koně svého pána, hodlaje prchnout. Ale brány hradu byly ještě zavřené. Ukryl se tedy a vyčkal, až je fortnýř otevře pro lidi, kteří spěchali na pomoc. Tehdy uprchnul, a nikdo nevěděl kam. Lidem, které potkal odpovídal vyhýbavě; zalhal, že jde hledat koně, anebo na otázky mlčel. Přebrodil řeku, zajel do lesa a tam koně pustil. Každá stopa po něm nadlouho zmizela.

Do horší situace se dostal jeho pán, který byl za svého služebníka zodpovědný. Teprve na druhé předvolání odjel Václav Kunderat Elsnic do Prahy, ale domů se již nevrátil. Byl zatčen a jako rukojmí vsazen do žaláře.

Ve státním ústředním archivu v Praze se nachází celá složka spisů (628), která obsahuje celý původní písemný materiál případu; je to 10 dopisů křivoklátského forstmistra jednak pánům radům komory české s žádostí o propuštění z vězení, jednak prosby o přímluvu osobám, které by mu mohly pomoci.

Jsou tu i různá hlášení správce a místohejtmana hradu Šimona Baullera, vrchního hejtmana král. statků v Čechách Jozue Kořenského z Terešova, dále 37 listů konceptů výpovědi více než 25 svědků, protokol o výsledku a doznání Matouše Pinkase, které nám umožňují rekonstrukci celého případu. První dopis lesmistrův zní:

„Jeho Milosti Římského císaře, uherského a českého krále zřízené komory české Panu direktoru, Pánům pánům radám, J.M. šetrná žádost Václava Kunderata Elsnice z Elsnic, forstmistra.

Vážice já sobě vysoce Jich Milosti jednoho i druhého obeslání, tak jsem se poslušně zachoval, opustiv manželku svou (rače milostivě odpustiti) v šestineděli ležící spolu s dítkami, s velikým nebezpečenstvím hrdla svého, jakž nyní portae vojanské jdou, na cestu se vydal a přijdouce do měst Pražských, co by za příčinu těch obeslání následovalo, při J.M. šetrně a poslušně ohlásiti neodkládaje.

Mezitím vyrozuměl jsem z přednesení mne od V.M. učiněného, že se dotejče té nešťasné příhody na díle vypálení hrádku Křivoklátu neopatrností čeledína mého, čímž já se dokonce v nejmenším věci vinného býti neuznávám a pod duši svou zatracení vinnen nejsem, nýbrž pro nenadállost toho ohně s manželkou a dítkami k dokonalé žebrotě přiveden, a skrz toho nešťasného čeledína svého z jistého uvážení V.M. pod závazkem cti a víry Arest na hradě Pražském, potřebný rytířský člověk, nemajíce nač živ býti pocítovati, a majíce na hrdle čeládku i koně, k velkému zadlužení přicházeti musím.

Pročež Vaší Milost Hraběcí a Vašich Milosti poslušně pro Boha žádám, že mě té nešťasné příhody a neopatrnosti čeledína nepřičítati, a majíce sobě od V.M. vyměření učiněné, abych osobu jeho postavil, ať již kdebykoliv postižen byl, skrze ujištění kdež že dobré zpropitné dáti chci prohlásil, při forstech, hajných, správci krušovském a lidech mnohých s velikou prosbou nařídil a zaopatřil. Nade mnou pak J.M.C. a J.M. starým služebníkem ruku ochrannou držeti, z takového arestu na mou čest a poctivost poručiti propustiti, a kdyby jináč býti nemohlo (v čemž uchovej Bůh, žádného vyměření V.M. nečiním), abych aspoň v domě J.M. Panu panu nejvyššímu jagrmistrovi do další resoluci V.M. na službu hleděti mohl, k tomu své milostivé povolení dáti ráčíte”.

Ale páni radové nespěchali, a to tím spíše, že nadřizení komisaři pro vyšetření požáru, tj. rytíř Jozue Kořenský z Terešova a na Medřici jako rada, soudce

zemský a vrchní hejtman všech král. panství v Čechách, a Jiří Bossa rada nad pečetí král. komory, dostávali nejen protokoly o výsledku svědků, ale i četné udání lidí, kteří dříve poniženě skláněli hlavy před forstmistrem, a nyní se mu mstili. Byli to většinou jeho podřízení, zatím co svědkové stavu vyššího: Křištof Jar. Krakovský z Kolovrat, Jindřich Markvart Varlejch z Dubna který té noci na Křivoklátě spal, dále Štefan Jiří Hochhauser, Ladislav Hrobčický z Hrobčic, Václav Stanko Kapliř ze Sulevic (syn nedávno zesnulého křivoklátského hejtmána) a Ferdinand Renšperger z Renšpergáru a na nedaleké Skřivani, vypovídali po pravdě, a lesmistrovi neškodili.

Zato fořt z Lužné, ač při požáru nebyl, šířil zlomyslné pomluvy, jakoby Pinkas „od někoho“ dostal peníze, aby mohl utéci. Z jeho návodu se hlásili i další svědci, aby potvrdili, že byli lesmistrem přísně pokutováni za pasení dobytka v lesích, ač to bylo zejména při lizech vysoké zvěře přísně zakázáno, dále pro řadu přestupků a pychu, dokonce si stěžovali, že byli pokutováni i pro krádeže dřeva v lese apod., což ve skutečnosti bylo lesmistrovou povinností, nikoliv proviněním.

Mezitím se Elsnic marně domáhal toho, aby byl z arestu propuštěn; dokazoval svou nevinu a poukazoval na to, že z vězení těžko může Pinkase dosíci a před právo postavit, a že jeho držení ve vězení mu způsobuje velké škody, neboť veškeré útraty musí nésti ze svého bez jakéhokoliv příjmu. Také manželka a děti doma jsou bez prostředků a plat je mu zadržován. A to ještě nevěděl, že celá rodina byla z hradu vypuzena a žila v podhradí v nájmu u jedné osamělé vdovy v Budech.

Druhá žádost z vězení byla psána 23. června 1643, ve které lesmistr znovu zdůrazňuje svou nevinu a žádá o propuštění, nebo ponechání v domě p. nejvyššího jagrmistra a prohlašuje se závazkem cti a víry, že města Pražská neopustí až do příjezdu oficírů hrádku Křivoklátu. Ale přesto byl v arestu držen nadále, a odtud vydržovati doma čeládku i koně, nemaje z čeho, byl nucen.

Třetí dopis (nedatovaný) píše Elsnic nejvyš. komorníku panu Hendrychovi Libštejnskému z Kolovrat, pánu na Novém Sedle a Řepici; prosí ho o přímluvu u jeho strýce Kryštofa Jaroslava Krakovského, direktora král. komory. A znovu zdůrazňuje, že je zde vězněn na zlé pomluvy z pouhé nenávisti učiněných. Přesto, že byl požárem zcela ožebračen, chce svou nevinu prokázat, a zatím je ve vězení držen již tři týdny.

Dne 1. července 1643 žádá lesmistr komoru královskou, aby dala příkaz hradnímu hejtmanovi k výplatě zadržalých platů podle účtu s polesním písařem, aby mohl zaplatit hostinskou stravu po dobu vězení. Komora dala teprve za tři týdny pokyn hejtmanovi stručným oznámením: „Tejna Vás nečiníme, že toho při nás pan Václav Kundrat Elsnic z Elsnic forstmistr panství J.M.C. Křivoklátského (vyhledává), aby v zadržalém službě své zaplacen býti mohl. Pročež jménem a na místě J.M.C. a K. .... vám poroučíme, abyste dotčenému forstmistru zadržalou službu nového restu z panství J.M.C. podle možnosti důchodu proti kvitanci ... zaplatiti hleděli. Datum 22. Juli 1643 (1).

Mezitím napsal lesmistr dne 7. července obsahově stejnou prosbu jako v dopisech dřívějších; text téměř shodný s tím, který poslal v dopise panu nejv. komorníku Hendrychu Libštejnskému z Kolovrat. Uvádí, že je držen v arestu na hradě pražském bez viny. Adresátem je tentokrát Vysoce urozený Pan Frydrych

z Talmberka, pán na Vlašimi, Novém Domaštně, Hrazených Ratajích a Nemyšli, rada při apelacích na hradě Pražském, mistodržící prezident, královský soudce zemský a nejv. hofnistr v král. Českém. Budiž poznamenáno, že v tomto jediném případě známe obsah přímluvy, kterou pan přímluvčí velmi neokázale připsal pod adresu: „K Jeho M. panu direktoru in meliori forma. Frydrych z Talmberka M.P.“.

S tímto dovětkem poslal Talmberk dopis Elsnicův komoře, a díky tomu se nám v její registratuře dochoval (2).

Kdo se však skutečně ujal lesmistra svou vzácnou přímluvou, byl nejvyšší jagrmistr král. českého hrabě Vilím Popel z Lobkovic, pán na Bílině, ku kterému od dávných dob lnul Elsnic nezměrnou oddaností.

Pán z Lobkovic znal již dlouhá léta svého služebníka jako poctivého, neúnavného a spravedlivého správce svěřených lesů císařské milosti, a proto nelitoval času k obraně jeho cti. Zvláštním dopisem mu za „vysoce vzácnou intercessi“ lesmistr poděkoval, neboť sám sobě pomoci nedovedl. Tento dopis datován není, ale byl psán v době, kdy vězení trvalo déle než 4 týdny. Za pozornost stojí, že lesmistr se podepisuje Elsznic z Elsznic, kterýžto způsob psaní s vnitřním – sz – začal používat teprve nyní, i když nedůsledně.

Teprve v srpnu 1643 byl lesmistr z vězení na hradě pražském propuštěn, neboť mu nebylo možno prokázat přímé zavinění požáru. Přesto smluvení nepřátelé kupili kromě pomluv i podezření, že oheň mohl vzejít v pokojíku mladého Elznice, a situace se zaplétala zejména proto, že Pinkas jako pravý viník byl nezvěstný, a vystrašený desetiletý pacholík pletl ve svých výpovědích to co viděl s tím, co později slyšel.

Výsledky svědků

Ihned po požáru svědků začalo vyslýchání více než 20 svědků. V dříve uvedeném archivu (3), jsou zachovány výpovědi či jejich koncepty, které se v podstatě neliší od toho, co později sám při výsledku Pinkas doznal. Pán z Kolovrat uvedl, že slyšel, že forstmistrův nestarší syn Carl nespal v místnosti, kde oheň vznikl, ... „ale Hochhauser mi řekl před fořtem z Lužné, že slyšel, že Pinkas měl dostat 4 dukáty; nač a proč jsem neslyšel“.

Teprve osmý den po požáru, 11. července 1643 byl examinován (vyslýchán) lesmistr a jeho syn Karel. Lesmistr vypověděl, že jej vzbudil jeho syn který řekl, že Pinkas zapálil; a proto jej chtěl vidět na vlastní oči, ale nenašel jej. Teprve druhý den se dověděl, že utekl. Také správce hradu Šimon Bauller potvrdil spolu s důchodním písařem, že se ptali lesmistra, kde je Pinkas, ale ten jim odpověděl, že čert vi kde je.

Nic nového nepřinesly ani výpovědi pánů Kryštofa Jaroslava Krakovského z Kolovrat, Heinricha Markvartza Warleicha z Bubna, a dalších, dříve již uvedených. I důchodní písař Jan Rafael Gallides svědčil jen to, co slyšel, podobně jako obilní písař Jan Dietrich Scheitzer a vrchní důchodní Bartoloměj Berka. Jen lesní písař Jan Prauz byl mluvnější. Říkalo prý se všude, že hrádek zapálil Pinkas, ale primas strašecký prý mu řekl, že potkal Pinkase řka: „Milý chlapče, jdi co nejdál, sice se ti zle povede“. Na to Pinkas odpověděl: „Proč

mám jít pryč, vždyť nemám na tom vinu. Ale když přijde nato, řeknu kdo zapálil". Totéž prý mu řekl pán z Dubna.

Svědčili i ti, kteří Pinkase potkali: kovář Jan Chládek ráno ve fortně, kovářský pomocník Petr (řekl mu, že jde hledat svého pána), Jan Sýkora (tomu řekl, že jde hledat koně), poddani z Městečka (těm řekl, že čert ví kdo zámek zapálil), načež spěšně přešel potok a ujížděl pryč na koni. Totéž svědčil Pavel Ledvinka; Václavu řezníkovi se vyhnul, Václavu Haškovi neodpověděl vůbec. Svědčila i lesmistrové služebná Kateřina Trousilová, že Pinkas nechtěl, aby Karel šel pro otce, že to kloboukem uhasí sám.

S lesmistrem byl vyslýchán i jeho syn. Ten 11. července řekl, že když slyšel fučeti, vstal, aby vzbudil otce. V komoře hořelo a nikdo tam nebyl, jen Pinkas hasil rukama a kloboukem.

Více světla do vyšetřování vnesl sluha. Podle jeho výpovědi se večer před tím Pinkas pořádně opil a celou noc s ostatními spal ve stáji, aby ho pán neviděl. Když se Vondra v noci probudil, byl Pinkas vzhůru a hledal oheň, ale nenašel. Když hořelo, viděli ho jak jde k bráně; ta byla ale ještě zavřená – a proto se vrátil. Když bránu otevřeli, ušel s koněm do lesa, kde koně pustil. Dodal pak, že když spolu vycházeli ze stáje, z jednoho okna již šlehal plamen. To, co vypovídali Jiří Pucholt, kovář Onřej Křepelka, bednář Onřej Kraus (všichni z Bud pod Křivoklátem) i zámecký strážný Jan Present, bylo již bez významu.

Dopadení žháře

Na zákrok pana Viléma Popela z Lobkovic byl konečně v srpnu roku 1643 Václav Kundrat Elsnic z arestu propuštěn, ale současně propuštěn i ze služeb panství Křivoklátského. Po návratu se uchýlil ke své rodině, která skromně bydlela s jedinou služebnou v Budech v Podhradí. Odtud odeslal komoře královské poslední (v pořadí desátý) zachovaný dopis, ještě dnes s neporušenou osmihrannou pečeti (asi prstenni) a to v únoru 1644 v naději na příznivý obrat událostí. Piše:

„Milostiví Páni. Milostivé a laskavé paměti Vaším Milostem přivozují, kterak po nešťastném vohni J.M.C. zámku Křivokláthu bylo mi od Vašich Mtí milostivě poručeno, abych se po Mattoušovi Pinkasovi někdy služebníkům mém ptal, tak aby doptajíc se, a dostavíc jej tu kde náleží, na něm se gruntovně vyzvědět mohlo, jakým způsobem a čím původem takový nešťastný oheň vzešel.

I milostiví Páni páni, pamatujíc já na takové poručení, o to jsem se vpravdě starati nepominul, však jsem o něm nikda žádného původu jmiti nemohl, až teď nedávno pojminulého 17. dne přítomného měsíce februára, od Lorence Perkrera z Broum, někdejšího služebníka a lokaje dobré paměti pana Václava Kaplíře ze Sulevic, předešlého hejtmana téhož J.M.C. panství Křivoklátského zprávu dostal, že jest se s ním u Příbrami v poli (potkal), který dobytek hovězí a ovčí nějakého řezníka jménem Kantores pásl. U něhož že až dosavad v službě zůstává.

Milostiví páni Páni, poznajíc to při sobě, bychť já sám o své újmě co takového před sebe vzíti, a jej jímati dáti chtěl, že by mě táž věc postačovati nemohla, jinšího prostředku pak nejsouce, jako aby skrze milostivé V. Mtí poručení to přesevzato bylo.

Za tou příčinou k Vaším Mtem se utíkám a Vašich Mti v služebné šetrnosti žádám, že o tom milostivým V.M. poručení při nynějším panu comandantu a správci již psaného J.M.C. panství Křivoklátského naříditi račíte, aby dotčeného Lorence Perkrera z Braum a při něm některé osoby do nadepsaného města Příbramě poslal a jej vzíti, a kdež další V.M. nařízení bude, dostaviti poručil, tak abych já tím způsobem nevinu svou z sebe náležitě svěsti mohl. Nepochybujíc, než že tuto mou opravdovou a snažnou žádost milostivě naplniti račíte.

*Poroučejíce se milostivé a laskavé V.M. ochraně a paměti.
Datum z Bud pod Křivoklátem, 20. februarii A. 1644 Vaším
Milostem poslušně každého času k službě hotový
Václav Kundrat Elsznic z Elsznic*

Již 6. března 1644 hlásí správce panství Šimon Bauller komoře královské v Praze, že příkaz k zatčení Pinkase s příslušným dopisem pro purkmistra a konšele města Příbramě obdržel, dle něj se zachoval, a s vědomím a s pomocí téhož města Pinkase zajal a na Křivoklátě uvěznil. Ptá se, co má s ním dělat.

Co pánové radové z Prahy na Křivoklát psali víme pouze z Baullerova hlášení ze dne 2. Juni 1644 na poručení z 12. dubna toho roku. Piše, že se podle poučení zachoval, Pinkase examiníroval a „povolajíc k sobě osoby ouřadni přisežné z mestys Aunhoště a jinší oficiry J.M.C., majíce před sebou jmenovaného Pinkase, dosti pilně jsme jej napomínali, ty všechny artikule (otázky kladené a předeepsané z komory) jsme přednesli, i také autrpným právem (pokudž bude pravdu tajiti) – že na jinom nejni, nežli že skrze tu ke skáze přijíti musí – jemu hrozili; obzvláště s tím doložením a opáčením, že co z týchž svědků nachází, kterak dřívěji nežli on pro řezanku nahoru šel, již voheň v komoře tý, kde Karel syn forstmistra líhal, hořeti našel.

Poslední věta je v originále hlášení významně podtržena, neboť byla jistě jedním z artikulů záluďně kladených Pinkasovi, jako by svědci vypovídali v tom smyslu, že oheň vznikl v komoře mladého Elsnice. Pinkas měl tudíž možnost vyhnout se trestu, zalhat, a uvalit vše na svého pána. Ale neučinil tak, nepostřehnuv léčku a úmysl svých soudců buď ve své prostomyslnosti, anebo tak neučinil ve své poctivosti. Připustme druhou, ušlechtilejší domněnku, protože v domácnosti lesmistrově byl chován jako člen rodiny a starší kamarád mladého Elsnice, kterému před několika lety zachránil život, když jej ještě včas našel v lese položivého ve smyčce, naličené pytláky na vysokou zvěř.

Výslech obviněného

Protokol o výslechu z 24. máje r. 1644 (4): „Na dotazování a examinírování Mathouše Pinkasa, který zámek Křivokláth spálil vedle jistých artikulův od Jich Mti J.M.C. komory české odeslaných, toto níže slovo od slova vyznání jest učinil: Vyznal, že večer před tím dnem byl opilý a potom ráno když počalo svítati, teprve pro řezanku nahoru pod krovky šel. a tu že sobě v krbu maštali, když všichni pacholci ještě spali, kus louče rozsvítil. A nahoře pod krovky v předním pokojíčku tu louč tak rozsvícenou na podkamní položil, a do druhého pokoje hned vedle do řezanku šel, a tam míchal voves s řezankou, a nežli jest zase do toho prvního

pokoje přišel, že sláma která tam byla vzňala a hořela; a když fučelo, on tam běžel a rukama hasiti počal. Tu v komoře naproti ležel Karel mladý Elznic, hned vyskočil ven, v košili běžel dolů a vzbudil svého pana otce, a on Pinkas běžel taky dolů do marštaly a pravil pacholkům, aby šli hasiti, že nahoře hoří. A tu sobě vosedlal koně ptičnickového a hned přímo k fortně zámecký, která již byla otevřena téhož koně vedl, a vyvedši ho ven mimo čihadlo dobře, a potom zase nahoru cestou k řízi ho vedl. Potom ho potkávalo mnoho lidí z Městečka kteří hasiti běželi; ptali se ho kde hoří, dal jim za odpověď, že v zámku hoří a jdu hledati pána svého koně. Tu potom přijel až k lávkám městeckým a hned se od nich dal vpravo luhem, slove Kanberským u jagerhauzu, a tu pustil koně bežeti a sám se ohlídl an již zámku všechny krovy na hromadu padly. Od jagerhauzu šel pěšky k vodě a tu se zul z bot a bředl přes vodu a přišel do vsi Žloutkovic do domu Koudelkového; sám nebyl doma, nežli jeho žena; dala mu kus chleba, a tu se dal na loďce převézt; odtud šel na Chyňávku do bud v lesích, kde sou se lidé před vojáky schránili a tu mu dal syn fořta kus chleba a ptal se ho, co na zámku hoří. Ptal se kdo zapálil, odpověděl, že neví. A hned odtud šel toho dne až k Berounu městu, přešel přes jez, a šel mimo město ke Královému Dvoru, a tu před bránou stálo mnoho osob. Již se smrákalo a ptali se jeho, odkud jde. Odpověděl, z Křivoklátu; zase ptali se ho, co slyšel o nepříteli, kde by byl. Odpověděl, že praví, že jest okolo Litoměřic. A tu šel přes celou noc až do lesův k nějakému koláři, který v budách před vojáky tam sídlil ze Slavík. Tu u něho zůstal až do rána, odkud šel do Příbrami a zůstal v jedné vsi, kterou neumí již menovati asi tejden, nedaleko města. Tu podával tesařům šindel; odtud se dostal do Příbramě k sousedu, jednomu řezníku jménem Cantorovi, a tu u něho zůstával. Pásl jemu dobytek až do toho dne, až bylo pro něj posláno.

Víceji, aby se mu dilo co chtělo, že neví co praviti, nežli že jest on to sám však nechť, zapálil. S pláčem pro Boha a milosrdenství jeho svaté, aby mu to odpuštěno bylo, žádal. Actum vyznání tohoto na zámku J.M.C. Křivoklátu v přítomnosti osob zejména vlastními rukami podepsaných, 24. Máji Anno 1644.

Šimon Bauller, další podpis nečitelný,

Jiřík Pjenkava primas unhošťský,

Jiří Jan Žáček pisarř radni města Unhostě.

Matouš Pinkas byl tedy jat a držán na Křivoklátě. Podle dalšího nařízení komory české (na dotaz místohejtmana Baullera), ke kterému právo by měl delikvent náležeti, měl být Pinkas eskortován do města Strašecí před tamní městské právo. Vrchní hejtman Jozue Kořenský měl však s tím další starosti, neboť toho času „... v městě Strašecím toliko sedm osob radních je, a ještě někteří nestateční zůstávají (t.j. nikoliv bezúhonní), a poněvadž v šesti osobách každá pře uvazena a vejpověď učiněna býti může ... račte poručiti ... aby asi dvě osoby radní ouřadní z městys Aunhoště do rady v městě Strašecím přidány byly, a pan místohejtman aby téhož Pinkasa k témuž právu dodal ... Ten Pinkas vadne, v zámku v poutech chodí, zedníkům vápno a kamení přidává, a v noci zase do vězení dán bejvá”. Tak dopis pana vrchního hejtmana Kořenského z Terešova z 1. června 1644 končí (5).

Byla to odpověď na dopis komory ze dne 16. června 1644, ve kterém Berka hr. Howora píše Kořenskému, že doznání Pinkasovo i ostatní svědectví přijal

a co v sobě obsahují vyrozuměl. Shledává však, že výpovědi nesouhlasí s předešlým examinováním svědků, konaným v Praze. Pan Berka z Howor uvádí některé nesrovnalosti, např. to, že podle výpovědi pacholka, v marštali žádné světlo nebylo, a proto Pinkas nemohl zapálit louči odtud přinesenou. Item: týž pacholek vypovídá, že ihned za Pinkasem k hašení marštale vyšel, a již zámek hořeti spatřil, ale Pinkas říká, že když zapálil, teprve do marštale běžel a pacholky budil, aby šli hasit. A vůbec v mnohých punktech se to vynajde, že jeden nebo druhý negruntovně vypovídá.

K tomu přistupuje ta podezřelost (píše se z komory), že Pinkas toto třetí voheň na gruntech J.M.C. ztropil, neboť nejprve nějaký sedlský vypálil, pak marštale v zámku Lán, a třetí zámek Křivoklátskej s velkou škodou, z čehož se snadno poznává, že neb s vohněm nešetrně anebo naschvál zlostně škodí. „Pročěž by se mi vidělo, aby pořádně k právu podán byl, kdež by se na grunt a pravdu přijíti mohlo. Však potom vždycky, pokud by toho zasloužil, milosti užítí moci bude.“

Z Kaplice 14. juni 1644, Berka hr. Hovora

Poznámka k výpisu:

Originál Hovorova dopisu je psán špatnou češtinou, a stejně špatným rukopisem a pravopisem.

Útěk a dopadení

Ale stalo se něco nepředvídaného. Když Pinkase vedli do Strašecí k právu křivoklátskými lesy, usedli unavení průvodci v poledním žáru do stínu lesa a usnuli. Vězeň jim utekl i s okovy. O tom podává zprávu místohejtman Bauller 28. července 1644 (6):

„Poslušně V. Mtem oznamuji, že jsem vedle mil. poručení, kterého datum na Hradě pražském dne 9. Juli léta přítomného tak učinil, a Matouše Pinkasa, který zde ve vězení dávny čas pro vypálení hrádku J.M.C. Křivokláthu zůstával, a tou příčinou velmi již zemdlený byl, k vyslyšení jeho ku právu do Nového Města Strašecího při dvou osobách, totiž hlásných pod povinností zůstávajících, dajíce jim zbraně, k uložení dni od ouřadu města Strašecího, dnešního dne v řetězích a poutech dobře opatřeného vypravil a týmž hlásným, aby na téhož Pinkasa dobrý pozor dajíc, jeho nezmrhali, pod ztracením hrdla přísně poroučel.

Což tíž hlásní bezpečivše se na to, že téhož Pinkasa dobře opatřeného mají, vejduce již na půl cesty k Strašecímu, v lesích s ním sednouce sobě odpočívali, a v témž odpočívání oba tvrdě (nepamatujíc námi jim přísné poručení jim učiněné) zesnouc, vejš nadepsaný Pinkas jim z řetězy i pouty pryč odešel, a jeho zase dosáhnouti a nalézti nemohli.

Kteréžto oba hlásný, dostavše je v vězení dobře opatřené majíc, nepominul jsem ihned na osm stran psaní po témž Pinkasovi, abych jeho zase dosáhnouti mohl, rozeslati; jak dále s týmž hlásnými činiti míti budu, milostivé resoluci od V.M. ponížně očekávati, a mezi tím se vši pilností se téhož Matouše Pinkasa uptati mohl, se starati a přemejšleti budu. A pokudž bych se jeho doptati a dosáhnouti mohl, nepominu stízně V.M. věděti dáti“.

Závěr hlášení obsahuje vlastní ponížené ospravedlnění, že k takové nehodě došlo, a že učinil vše, co bylo v jeho moci, a proto, aby mu vina přičítána nebyla.

Vědělt' pan Šimon Bauller velmi dobře oč tu jde, a že jeho existence visí na vlásku. Ale štěstí mu přálo, neboť za několik dní byl Pinkas nalezen, více mrtvý nežli živý, útrapami a hladem. Na Křivoklát se již nikdy nevrátil a pravděpodobně se již nedočkal ani soudu.

Žhářství v českém právu.

Pravděpodobně jen předčasná smrt v mladém věku 20 let zachránila nešťastníka před potupnou smrtí na popravišti. Podle práva útrpného a hrdelního ... „kdož by schválně z hněvu, závisti, nepřízně, z nepřátelství nebo z návodu etc. buď na vlastním nebo cizím majetku, skrytě nebo zjevně oheň založil, ten za živa spálen býti má. Co se pak odpovědníkův a těch jenž ohněm ohrožují, jakož taky kteří pod trvajícím ohněm kradou, etc. ti podle povahy a uznalosti na hrdle trestání býti mají.

Obtěžující okolostojícínosti působějí, že od nepřítele vyslaným paličům, při tom místě kde jsou zapálili, před usmrcením jeden článek z palce rozpalenými kleštěmi se vytrhuje. Item: kdyby při tom ohni mnoho lidí zahynulo, obyčejně zločinec až na rozhrání (t.j. na místě popravném na hranicích obce, pozn.) šmejkán bude; naproti tomu: kdyby obzvláštní velká škoda nebyla následovala, zločinec taky sám se udal a hasiti pomáhal, anebo skutek ne z pouhé zlosti, nýbrž z velmi trestanlivé nedbalosti pošel, neb zločinec velmi mladý byl, v tom příběhu má předně s'at, pak tělo jeho spáleno býti”.

Tento text o žhářství z PRÁVA HRDELNÍHO a OUTRPNÉHO císaře Františka I. z roku 1708, je jen pozměněnou formulací staršího práva hrdelního císaře Karla V.

Stížnosti na lesmistra

Vyšetřováním byla současně otevřena brána projevům nespokojenosti poddaných s vrchností, soustředěné na bezmocného lesmistra, který byl ze služeb J.M.C. panství Křivoklátského v září 1643 propuštěn. Stížnosti postoupené hradnímu hejtmanovi měly jen potvrdit správnost a spravedlivost tohoto rozhodnutí, a tvoří zachovanou přílohu elaborátu na plných 4 stránkách, datovaných 10. septembra 1641, od kdy se stížnosti hromadily (7).

Z tohoto dne je stížnost psaná hejtmanovi, že forstmistr a ostatní forstknechti (t.j. fořtové, polesní) zakazují pastvu na panském, ač za vození sena nedostávají žádné máslo ani stravu. Přesto forstmistr si vynutil od poddaných za léta 1641, 1642 a 1643 za dopřání pastvy 5 kop grošů a 22 žejdlíků másla, což nikdy nebývalo.

Item: Poddaní z Vašírova a z Bělče podávají zprávu, že lesmistřovi nikdy nevozili dříví, nyní však musí každoročně bezplatně mnoho sáhů dříví k topení voziti, kteréžto dříví se asi pro dům J.M. užívá.

- Ittem: Havel Bříško z vesnice Újezdec musel dáti lesmistrovi pokutu 1 zl. 30 krejcarů za to , že on Havel vedl koně přes louku, i když tato byla již pro zvěř sežata.
- Ittem: Martin Šindelář z vesnice Městečko oznamuje, že bylo zakázáno pást kozy, když on mohl je pásti. Za to musel dát lesmistrovi kůzle.
- Ittem: Dva poddaní hradního pasení, když se v lese povalovali, museli mu dát 2 veveřice.
- Ittem: Jan Tichý ze Strašecí našel r. 1639 v panském lese krávu (ač tam nesměl vkročit, pozn.), kterou ztratili soldáti, a tu mu lesmistr vzal. A dyž Tichý náležal na vrácení krávy, zbil ho natolik, že s ním bylo několik týdnů špatně; věc se dostala až před obrjagrmajstra, ale Elsnic mu dal místo krávy jen kozu. A tu když potom ještě s druhou kozou vedl přes panské pastviny, zajal lesmistr obě, a jemu chudobnému sedláku vzal živobyťi.
- Ittem: Ves Budy pod zámekem Křivoklátem si těžce stěžovala na lesmistra, že jim jejich vlastní pastviny vzal, a jiná místa jim vykázal, kde žádná pastva nebyla. Nicméně nařídil jim odvést za roky 1641, 1642, 1643 másla 36 žejdlíků; vlastní krávy však dává pást v lesích, kde se mu líbí.
- Ittem: Gregor Pucholt musel také dát pokuty půl zlatého za nic.
- Ittem: Anna Cerhová musela zaplatit 1 zl. 30 kr. za to, že na zakázaném místě dala odtít tyče na její žebřiny, a jednou že musela dát forstmistrovi 3 kuřata za to, že její oslík se pásl nedaleko lízadel.
- Ittem: uvedený Puchold pásl krávu u lízadel, a musel zaplatit 5 zlatých pokuty a 5 žejdlíků másla.

Hodnotíme-li střízlivě vznešené stížnosti vidíme, že většina pokut byla zaplácena za prokázané přestupky a lesní pych, dokonce i krádeže dříví v lese. Nyní všechno bylo záměrně zveličováno k lesmistrově škodě. Zasluhu na tom mělo popichování lesního písaře, zejména ale štvání důchodního Jana Rafaela Gallidese. Ten za své donášení a udavačství se stal brzy nato správcem panství Krušovského, kde dřel sedláky způsobem nemilosrdným.

Křivoklátská hejtmané a úředníci po r. 1600

Ať významní či bezvýznamní, dobří či špatní, uvedeme je zde s daty jejich nástupu, bez dalšího hodnocení (8):

Hejtmané a purkrabí Mikuláš Gerštorf 1604, Havel Zbirovský 1605, Hertvík Myška 1608, Josef Kenc z Jivníka 1610, Jan Ledecký z Granova 1611, Ondřej z Ostešova 1613, Tyburcí Čejka z Olbramovic 1615, Jan Jindřich Cukr z Tanfeldu 1618, Oldřich Gerštorf 1620, Tyburcí Čejka znovu r. 1621, Kryštof Fodor ze Špinerbachu 1631, Václav Kaplíř ze Sulevic 1634, Šimon Bauller 1643, Jan Hogen ze Švarbachu 1652, Gallides z Rosendorfu 1655 a další.

Pisaři důchodní a obroční: Václav Nosek Lubenský 1601, Václav Mašek 1604, Pavel Rameš Hradecký 1609, Jakub Tršovský 1613, Jan Vlašimský 1616, Jan Košín 1619, Kryštof Ernst 1623, Jiří Kostský 1631, Alacer Cyprian Sukdolský 1634, Jan Scheter 1643, Jan Zrucký 1645, Jan Jindřich Maříček Straský 1651, Tomáš Šemorád 1651 a další.

Lesmistři: Petr Portnar 1584, Frydrych Měsíček z Vyškova 1603, Jan Jindřich Ojří Saska z Vacovic 1606, Volf Zikm. Otteradt 1628, Volf Wilhelm 1630, Václav Kundrat z Elsnic 1630, Vilém Materna 1644, jako poslední na panství J.M.C.

Písaři polesní: Julian Albín z Jenčova 1606, Jiří Tančík z Hlivic 1624, Zikmund Cyprian Fodor 1632, Mikuláš Fišer 1633, Jan Praus 1643, Jiří Černý 1645.

Z přehledu je patrné, že po smrti hejtmana Tyburciho Čejky z Olbramovic, který zde sloužil od r. 1615 a pak znovu jako katolík od r. 1621, se na hradě vystřídala řada pánů ne příliš vzácných. Po něm nastoupil r. 1631 Kryštof Fodor ze Špinersbachu jako purkrabí, r. 1634 Václav Kaplíř ze Sulevic, r. 1643 Šimon Bauller, který r. 1650 byl povýšen do stavu rytířského a predikátem „von Hohenburg“, ale ještě téhož roku byl propuštěn pro nepořádky a zlé hospodaření. Česká komora mu zabavila ve dvoře Bělči u Unhoště 463 ovec, a dala je zahnat do císařského dvora v Brandejse. Ale proti tomu vznesla odpor jeho manželka Anežka Alžběta, že ovce jsou její, má pět drobných dětí a nemá na čem živa býti. Jelikož to prokázala, zaplatila jí komora v lednu r. 1652 náhradu 659 zlatých.

Zato přála komora česká Gallidesovi. Krušovský správce a bývalý duchovní písař Jan Rafael Gallides na Křivoklátě (sloužil zde od r. 1634 a před tím měl 10 let vojenské služby) se zde stal r. 1651 místohejtmanem. Když byl na Křivoklátě jmenován r. 1652 hejtmanem Jan Hogen ze Švarcpachu, bylo Gallidesovi úzko; ale dočkal se, neboť po jeho odchodu se stal konečně r. 1655 nejvyšším pánem na celém panství. Když se roku 1659 vzdal svého místa na Zbiroze Jan Kolenc z Kolna, stal se jeho nástupcem. Nástupcem špatným a zlým, nehodným svého předchůdce, který dal vlastním nákladem opravit pustý klášter ve Svaté Dobrotivé.

Jan Rafael Gallides (užíval predikát von Rosendorf, ač se zdá být pochybným), zemřel na Zbirohu r. 1669, sotva kým oplakávan pro jeho krutost a bezohlednost k poddaným. Stejně se ale choval i k svobodníkům a rychtářům, zejména od r. 1656, kdy na jeho návod poslala komora sdělení všem komorním panstvím, že svobodných gruntů trpěti nemůže, proto každý kdo byl dosud pokládán za svobodníka, musí platit ročně z jednoho každého lánu 5 kop grošů míšeň., a konati roboty a služebnosti jako jiní poddaní. To platilo i na rychtáře, kteří až dosud svůj lid pouze vodili na robotu. Když se na Křivoklátsku a v Krušovicích vzepřeli, byli pokutováni a vězněni. Také všichni hajní, kteří drželi úřednické grunty, museli od r. 1650 konat robotu jako sedláci, jinak byli propuštěni.

Také nový lesmistr křivoklátský Jan Materna, nástupce Elznicův, zle naříkal ještě za hejtmana Baullera, že má mít ročního platu 400 kop míš., že však dostává jen 200 kop, a žádal tolik, kolik mají jiní lesmistři, a co měl také Elsnic před ním. Dovožoval, že má na 300 milí lesů, ani přehlédnout jich nemůže. ale komora byla skoupá tvrdíc, že je to dost, že koná jen práci forstmistrovskou, zatím co Elsnic byl současně i jágmistrem, a k pomoci že má své pomocníky a mládence.

Oprava hradu po požáru

Po požáru Křivoklátku dal celý hrad opravit císař Ferdinand III.; byly opraveny znovu i pavlače, věž prochodná, a také kaple dostaly nové báňové věžičky. Jen vysoká věž zůstala pobořena, nezastřešena. K její obnově a záchraně došlo až po 250 letech, když oprava celého hradu byla novými majiteli, což byli knížata Fürstenbergové, svěřena r. 1882 – 1886 českému architektu Josefu Mockerovi. Známe jej dobře řadou vynikajících oprav, např. kostela sv. Barbory v Kutné Hoře, Karlštejna, především ale dostavbou chrámu sv. Víta na hradě Pražském. Tehdy byla dostavěna hlavní (vysoká) věž a hrad Křivoklát dostal dnešní vzhled.

DESET TĚŽKÝCH LET

Václav Kundrat z Elsnic byl sice viny zproštěn, neboť doznání Matouše Pinkase bylo naprosto přesvědčivé, ale rehabilitován nebyl, a na místě křivoklátského forstmistra byl jmenován r. 1644 jeho dávný známý Vilém Materna. Do jaké míry byl zpřízněn s Materny z Květnice, nedalo se dosud zjistit. Napsali jsme již, že po propuštění z arestu se uchýlil V.K. Elsnic ke své rodině v Budech, kde manželka s dětmi žila ve velmi stísněných poměrech. V té době bylo již na světě 5 dětí, z nichž nejstarší Karel měl asi 10 let, a nejmladší Jan Arnošt se narodil sotva několik týdnů před požárem.

Ale ani tu pokoje nebylo, neboť hejtmanovi byl pobyt bývalého lesmistra v těsné blízkosti velmi nepříjemný; znal totiž mnohé z pletich na hradě a mohl mnoho mluvit. Zařídil proto, aby ho komora královská vykázala z panství vůbec, ač jako šlechtic byl člověk svobodný. Začalo to již v době jeho vězení.

V červenci r. 1643 kdy byl ještě v žaláři, bylo mu nařízeno, aby jeho rodina opustila panství. Doba byla zlá a nebezpečná, protože se paní Sybilla Polexina obrátila s prosbou na komoru, pišic, (12):

“Modlitbu svou Vaším Milostem prokazujíc. Vysoce urozený pana pane, svatě říše římské hrabě, urození páni páni, urození a stateční rytíři, páni a přátelé mně dobrotiví přízniví. Od Pána Boha všemohoucího zdraví a jiného všeho nejlepšího dobrého upřímně vinšujíc žádám.

Na milostivé manželu mému přednesené poručení, tak bych učinila, a se do města Unhoště ráda dala a tam zůstávala, ale že pak tímto nynějším během a nebezpečným časem na silnici jest a sousedův doma nemale zůstává, obávám se, abych někdy od takového lidu s dítkami k zamordování přišla, kmému jakému posměchu a lidem v pomluvy nepřišla, a snad i s dítkami mejmi drobnými toho časem svým hrdlem zaplatiti nemusela, mně toho bezelstně učiniti možné není.

Však nicméně zatím najala jsem sobě a dítky mé byt zde pod zámekem Křivoklátským, abych tu bezpečněji do jisté a milostivé J.M.C. resoluti zůstávati mohla.

Z té tedy příčiny za to modlitebně žádám, že mně tu milost a lásku křesťanskou prokázati, téhož bytu mně tu s dítkami mými milými (an toho jiným podobně se dostává), popříti rače ...

S tím k ochraně Pána Boha všemohoucího nás společně poručena činím. Datum pod zámekem Křivoklátským dne 30. Juli 1643.

L.S. Sibila Poleksina Elsnicová z Olbramovic

Poznámka autora: Dopis nese dosud zachovalou pečeť manžela.

Pánové raddové byli tentokrát ještě milostiví, a během týdne dostal hradní hejtman tento list z Prahy (13):

“Urozený pane, příteli nám milý.

Vyhledává toho při nás urozená Paní Sybylla Poleksyna Elsnicová rozená z Olbramovic, poněvadž v městě Unhošti v tyto nebezpečné příběhy vojenské zůstávati nemůže, abychom ji bytu sobě s dítkami svými pod zámek Křivoklátem pronajala, dopřáli. I poznávajíce my tuto její žádost slušnou býti, jménem a na místě J.M.C. krále k tomu povolujeme a vám poroučíme, abyste též paní Elsnicové, tu kdež jest sobě místo k bytu pod týmž zámek Křivoklátem do času a dalšího nařízení našeho zůstávati dopustili.

Datum 8. Augusta 1643, Křivoklátskému hejtmanu”.

Dočasný klid byl ale jen zdánlivý, neboť z nenadání v době nejkřutější zimy, den před svátkem Třech králů následujícího roku 1644, obdržel bývalý pán křivoklátských lesů z komory české příkaz k vystěhování. A opět musela tuto pohromu zachraňovat jeho manželka dopisem komoře, ze kterého je patrna zoufalá situace v době, kdy kromě tuhých mrazů byly zaváté cesty nesjízdné, a celý kraj byl sužován toulající se soldateskou. Píše:

“Milostiví Páni Páni. Nepochybně milostivě v pamětech svých snášeti ráčíte, kterák minulého léta v augusti na ponižené mé toho při V. Mtech vyhledávání, nemajíc se kde tuto zimu s maličkými dítkami svými schrániti, abych pod zámek V.M. Křivoklátem v Budách zůstávati a byt sobě objednatí mohla, skrz milostivé poručení povolení dáti jste ráčili, podle kteréhožto, spoléhajíc já se na ně, od sv. Havla minulého až do sv. Jiří prv příštího, u jedné siré vdovy sobě s dítkami mými byt jsem objednala. A že tu téhož času zůstávati moci budu na to se ubezpečujíc, pod jistý plat jsem najala.

Nyní pak pod datum 5. dne januarii přítomného (1644) zase jiné poručení panu manželu mému odeslati jste ráčili, aby on po dodání téhož, spolu se mnou i dítkami mými ihned od zámku Křivokláta, z téhož místa kde nyní zůstávám, se odstěhoval, byt buď v Aunhošti ve dvoře mém, neb kdekoliv jinde sobě hleděl.

Vedle kteréhožto poručení rádi poslušně se zachovati chceme, ale poněvadž nyní pro veliké obtížnosti vojenské a tento nynější, zimní nebezpečný čas v Aunhošti ve dvoře mém s dítkami maličkými bydletí možno není; aniž kde jinde tak naspěch obydlí sobě obrati nevím, aniž vynajíti mohu.

Z té příčiny ve vši nejhlubší pokoře k V.M. se utíkajíc, že mi tu milost s dítkami mými maličkými prokázati, nade mnou v tomto velikém nenadálém neštěstí mém, milostivě se slitovati, abych do příštího sv. Jiří přítomného léta podle nájmu tu zůstati, a tak do toho času někde snázeji obydlí sobě vyptati a opatřiti mohla, milostivě příti ráčíte, za to V.M. modlitebně ve vši pokoře pro Boha a odplatu jeho svatou, na přimluvu nejsvětější a nejblahoslavenější rodičky Božské, Milosti Vaše prosím. Kteroužto milost od V.M. mně a dítkám mým na zdraví nedostatečným prokázanou, Pán Bůh všemohoucí, Panenka Maria matička všeho milosrdenství zde časně, a potom věčně odplatiti ráčí.

V čemž od V.M. milostivé dovození pokorně očekávati budu.

Datum pod Křivoklátem 10. januarii A. 1644. Pokorně se utíkající:

Sibila Poleksina Elsnicová z Olbramovic

Tamtéž se nachází i nedatovaná relace hejtmána Baullera (14), kterému komora zaslala žádost paní Elsnicové k vyjádření. Obávaje se Elsnicovy rehabilitace, odpověděl:

“I poněvadž jste již jednou poručiti ráčili, aby se odtud pryč odstěhovala, nedávajíc Vašim Milostem žádného naučení, mě se vidí, abyste nad poručením V.M. ruku držeti a při předešlém od V. Mtí poručení toho, zůstaviti ráčili. Nebylo by činiti pro ni samu, ale pro nepokojného pana manžela jejího, nebo kdyby tu dále zůstával, vždy by větší vady a zaneprázdnění Vašich Milostem následovalo”.

A tak se na sv. Jiří r. 1644 stěhuje bývalý lesmistr se svou rodinou na statek své manželky, který po smrti svého otce spolu se svou sestrou Marií Alžbětou zdědila.

Použité zkratky:

SM   Stará manipulace (fond Státního ústředního archivu) a číslo listiny
NM   Nová manipulace (fond Státního ústředního archivu) a číslo listiny

- (1)   SÚA Praha, SM – P 96/5–1, str. 236.
- (2)   SÚA Praha, SM – P 90/126, dat- 7.7.1643.
- (3)   SÚA Praha, SM – P 90/126, rok 1643.
- (4)   jako (2), dat. 24. 5. 1644.
- (5)   jako (2), dat. 1. 7. 1644.
- (6)   jako (2), dat. 28. 7. 1644
- (7)   jako (2), data různá.
- (8)   Václav Kočka: Dějiny Rakovnicka. Praha 1936.
- (9)   Saalbuch 32b, fol. 945. SÚA Praha.
- (10)   SÚA Praha, SM – P 90/19.
- (11)   SÚA Praha, NM – P 36/15.
- (12)   SÚA Praha, SM – E 15/12, dat. 30. 6. 1643.
- (13)   jako (12.), dat. 8. 8. 1643.
- (14)   jako (12), bez data.

Ve službách hrabat Sporcků

Ing. Ctirad Rakušan

Spolkový časopis pro lesnictví, myslivost a přírodovědu 1), vydávaný Českou lesnickou jednotou v r. 1866 píše:

S následující zprávou, sdělenou nám v opise, musíme veřejnost seznámit, neboť je skutečným dokladem postoje šlechtěného zaměstnavatele k oddanému plnění povinností zaměstnancem.

Milý polesný Rakušane!

Právě dokončené rozdělení rodinného majetku mi nyní umožňuje splnit dlouho zamýšlené přání.

V důsledku toho Vás jmenuji dnešním dnem, Váš starý služební titul Vám na památku ponechávaje, ředitelem mého statku Krnsko, sestávajícího nyní ze dvorců Krnsko a Řehnice, a přeji si, aby byla tím projevena vděčnost a povzbuzující uznání nejen za Vaše dvacetileté věrné služby, ale starému poctivému mysliveckému rodu Rakušanů, který již páté generaci Sporcků věnuje své síly s obětavou pílí a zaslouženou oddaností. Přikládaje novou úpravu Vašich služebních požitků a penzijních příjmů zůstávám s upřímným

Myslivosti zdar!

Zámek Krnsko, 18. 3. 1865

*Vám upřímně nakloněný
Eduard hrabě v. Sporck, m. p.,
c. k. rytmistr armády*

SHARP COP

Dopis je nejen zajímavým a neobvyklým dokladem vztahu majitele panství k jeho zaměstnanci, ale i mnohokrát doloženým svědectvím věrnosti profesí a zaměstnavateli, známým především u myslivců (nejen dědičných) a po polovině 18. století i u lesníků.

Citovaný dopis mi byl podnětem, abych pátral, kdo bylo oněch pět generací Sporcků a kteří Rakušani – myslivci u nich sloužili.

Především rodina hrabat Sporcků : nejznámější František Antonín (1662 - 1738) nezanechal mužské potomky. Jeho dcera Anna Kateřina se provdala za Františka Karla Rudolfa Sweertse - Reista, kterého hr. Sporck adoptoval za syna. Od té doby používala rodina jméno Sweerts - Sporck. 2) Již uvedený František Antonín měl mladšího bratra Ferdinanda Leopolda (1664 - 1711), jehož potomci si až do konce 19. století, kdy vymřeli, podrželi původní jméno nezměněné. Musel jsem tedy vycházet od autora dopisu Eduarda Sporcka (* 1828) a hledat jeho předky. Jeho otcem byl Jan Josef (1795 - 1850), dědem Jan Václav II. (1754 - 1828), pradědem stejnojmenný Jan Václav I. (1724 - 1804), Pradědem Jan Josef (1693 - 1749), jehož otcem byl zakladatel heřmanoměstecké linie Ferdinand Leopold (1664 - 1711). Dopis uveřejněný ve spolkovém časopise mluví o pěti generacích Sporcků. Jako první by tedy připadal v úvahu Jan Václav I.

O rodu myslivců Rakušanů máme prameny od poloviny 17. století. Rozvětvený rod působil na panství Bělá 3) v různých hospodářských funkcích, ponejvíce v myslivecké službě. V té době byli Rakušani poddanými bělské vrchnosti, již bylo do r. 1731 město Havlíčkův (tehdy Německý) Brod, potom baroni Langendorfové a konečně od r. 1798 Jan Václav II. Sporck, jehož třetí manželka Rozálie z Laubendorfu panství zdělila. Sporckové drželi Bělou jen do konce r. 1838. Od konce 18. století drželi také panství Krnsko, a to až do r. 1873, kdy je koupili Wratislavové z Mitrovic. Také tato okolnost bude pro nás zajímavá.

Z přehledu je patrné, že myslivci Rakušani mohli sloužit jen čtyřem generacím Sporcků, počítáme-li k nim také syna autora dopisu polesnému Rakušanovi, Josefa (1858 - 1881), jímž rod vymřel 4). Eduard Sporck byl ve svém dopise nepřesný, pokud snad v něm nechtěl zdůraznit okolnost, že Rakušani působili jako myslivci již od r. 1731 u předků jeho prabáby 5).

Z rodu Rakušanů jako myslivci Sporckům sloužili: Vincenc (asi roku 1773- 1815), po něm jeden rok jeho syn Antonín (1798 - 1816) a pak jeho strýc, Vincencův bratr Bernard (1711 - 1851). Ten odešel do výslužby v r. 1840 6). Dva roky předtím Sporckové Bělou prodali, ale na své panství Krnsko si sebou vzali Bernardova syna Františka (před r. 1825 - 1874), původně polesného v Řehnicích, jemuž byl adresován dopis hraběte Sporcka.

Čtyřem generacím Sporcků sloužili tedy tři generace Rakušanů, nepočítáme-li Aloise Rakušana, vychovatele posledního Sporcka Josefa. Pak to byly také čtyři generace.

Po ztrátě zaměstnání u Sporcků v důsledku hmotného úpadku vymírající rodiny zakotvili lesníci Rakušani na nedalekém thurn-taxisském panství Loučeň.

Z drobného příspěvku je patrné, jaké bývaly vztahy mezi zaměstnavatelem a co znamenala věrnost povolání.

Poznámky

- 1) Spolkový časopis byl až do r. 1881 vydáván pouze německy pod názvem *Vereinschrift für Forst-, Jagd- und Naturkunde*. V r. 1922 bylo jeho vydávání ukončeno.
- 2) *Sweerts-Sporckové* vymřeli začátkem 20. stol. Je téměř symbolické, že poslední potomek rodu, narozený v Kuksu v r. 1890, se jmenoval *Hubert Otto Jan*. Narážím tím na lovecký řád sv. Huberta, založený v r. 1695 *Františkem Antonínem hr. Sporckem*.
- 3) Od r. 1904 Česká Bělá.
- 4) Stojí za zmínku, že vychovatelem posledního *Sporcka*, *Josefa*, jímž rod po meči vymřel, byl v Krnsku *Ing Alois Rakušan* (1844 – 1923), který se jako stavební inženýr později podílel na budování Severní dráhy a dráhy *Františka Josefa*.
- 5) Z doby, kdy *Rakušani* sloužili jako myslivci u barona *Langendorfa*, je v rodinné kronice zachycena tato historka o *Bartoloměji R.* (1749 – 1791): při jedné komisi na panství Štoky pohaněl jeden důstojník barona *Langendorfa*, načež *Rakušan* "tasil jest myslivecký tesák aneb *Hirschwenger* na jistého vojenského oficíra, chtěje s ním na *Duel* aneb *souboj jiti*". Ze *souboje* sešlo, a kdž se chtěl *Bartoloměj* oženit, vyplatil pan baron jeho nevěstu.
- 6) Tento *Bernard*, jak zaznamenává kronika, byl také výborný hudebník: jistý pan *farář* v *Heřmani* jemu říkával: „*Kdybych já uměl tak bubnovat jako vy, pane myslivče, tehdy vždycky po zazpívání Gloria in excelsis Deo běžel bych honem na chór intrádu bubnovat*”.

Prameny

1. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, díl III. Severní Čechy a díl Východní Čechy, díl VI.*
2. *Ottův slovník naučný.*
3. *Rodinná kronika vedená asi od r. 1860*

Ilustrační foto: Ladislav Forman

Když se v 17. století prosadila v českém prostředí šlechtická titulatura, užívaná v sousedních německých zemích¹ (nejpříznačnější je pro ni titul „hrabě“, jehož proniknutí do svých řad se domácí, pouze na pány a vладыky neboli rytíře členěná šlechta do té doby snažila zabránit), přinesla s sebou pro některé šlechtické rody také knížecí titul (většinou pouze hlavě rodu, zatímco jeho ostatní členové zůstávali hrabaty). Postavení těchto nových knížat se však zásadně odlišovalo od starých knížecích rodů, které hrály důležitou roli ve středověkých českých dějinách².

Středověká knížata byla kategoricky oddělena od ostatních urozených, od šlechticů. Zatímco šlechticům patřící správní celky se označovaly jako panství nebo statky, knížata vládla zemím. Za normálních okolností se pouze z knížat mohl vybírat panovník a pouze knížecí dcery připadaly v úvahu jako možné nevěsty pro členy panující dynastie, která mezi knížecí rody přirozeně sama příslušela. Překročit stavovskou hranici mezi pánem a knížetem bylo téměř nemožné³.

Od stabilizování českého státu v 11. století v jeho rámci existoval pouze jediný knížecí rod, Přemyslovci⁴. Byl značně početný, kromě pražských k rodu patřily i větve moravské a depoltická. Koncem 12. století za vlády Jindřicha Břetislava dokonce připadala v úvahu alternativa, že na Moravě dojde k obdobnému vývoji, jaký nastal v následujícím století ve Slezsku; král Přemysl Otakar I. tomu však zabránil. S jeho přispěním se dynastie omezila na členy královské rodiny.

Během 13. století se objevily náznaky toho, že mezi knížata by u nás nemuseli patřit pouze Přemyslovci, ale převážně formální působení králova synovce Oldřicha z korutanského knížecího rodu Sponheimů na Břeclavsku (1237–1249) zůstalo jen epizodou, stejně jako myšlenka vzbouřených Vítkovců o postoupení české koruny vratislavskému Piastovci (1290). Závažné pro budoucnost se ukázalo přijetí českého léna jedním z hornoslezských Piastovců v roce 1289, které později posloužilo coby precedens.

Až nástup nové dynastie na pražský trůn v roce 1310 zahájil z hlediska významu knížecích rodů vrcholné období. V rámci České koruny existovaly tři

---

¹ O ní viz M. Buben, *Encyklopedie heraldiky*, Praha 1994, s. 358 a v příslušných heslech slovníku.

² Celou situaci terminologicky znesnadňuje fakt, že stará čeština vystačila se slovem kníže („kněž“) a nevyvinulo se důsledné rozlišování mezi knížetem a vévodou, uplatňované v latině (princeps - dux) a v němčině (Fürst - Herzog).

³ U nás toho díky úsilí svého královského otce a s přispěním císaře dosáhli pouze potomci Jiřího z Kunštátu a Poděbrad. Velikost majetku nerozhodovala, i když v 15. století byla některá knížata podstatně chudší, než přední páni. Získal-li šlechtic knížectví, mohl se psát pouze jako jeho pán, nikoli jako kníže.

⁴ Termínem Přemyslovci je označila až novověká historiografie, jejich současníci potřebu nějak dynastii nazývat nepociťovali. Řeklo-li se náš kníže, nemohlo jít o nikoho jiného než o Přemyslovce; v cizině převládalo určení český kníže.

knížecí dynastie, kromě vládnoucích Lucemburků také tzv. opavští⁵ Přemyslovci a slezští Piastovci. Jejich členové dodávali, stejně jako knížata církevní, patřičný lesk panovnickému dvoru a mohli u něho hledat odpovídající uplatnění i oporu.

A) Lucemburkové

Král Jan Lucemburský zanechal tři syny, z nichž nejmladšímu, Václavovi připadlo Lucembursko, v roce 1354 povýšené na vévodství. Přestože nebyl potomkem Elišky Přemyslovny a s jeho nástupem na pražský trůn se ani teoreticky nepočítalo, užíval označení „Václav Český“ a po otci převzal znak, čtvrcený štít s českým lvem v 1. i 4. a lucemburským lvem ve 2. a 3. poli⁶. Zemřel bez potomků v roce 1383, Lucembursko zdědil král Václav IV.

Druhý syn Jan Jindřich používal od převzetí moravského markrabství v roce 1349 na svých pečetích šachovanou moravskou orlici. Stejný znak užívali i jeho synové Prokop („markrabě moravský“, jehož skutečný majetek se svým rozsahem příliš nevyhykal majetku bohatých šlechticů), biskup Jan Soběslav a nejstarší Jošt („markrabě a pán Moravy“) - ten ovšem po získání Braniborska moravskou orlici na svých pečetích nahradil orlicí braniborskou⁷. Po Joštově smrti v roce 1411 Morava připadla Václavovi IV.

Nejstarší a nejslavnější syn krále Jana Karel měl v době, kdy působil s titulem markraběte moravského, na pečetích čtvrcený znak s českým lvem v 1., lucemburským lvem ve 2. i 3. a moravskou orlicí ve 4. poli⁸. Jeho mladší synové Zikmund a Jan dostali ke svému jménu označení „Český“, titul markraběte braniborského a tomu odpovídající znak, čtvrcený štít s českým lvem v 1. a 4. poli a braniborskou orlicí v poli 2. i 3.⁹ Zikmund měl navíc titul říšského arcikomorníka (byl tudíž kurfiřtem), Jan titul vévody zhořeleckého¹⁰.

---

⁵ Jedná se o potomky nemanželského syna krále Přemysla Otakara II., v roce 1260 papežem legitimovaného knížete Mikuláše. V pramenech jsou označováni jako „opavští vévodové“ (včetně těch, kteří na území Opavska žádný majetek nevlastnili). Snad by bylo možné hovořit o „slezských Přemyslovcích“. Základní informace o nich poskytuje F. Chocholatý, *Genealogie opavských Přemyslovců*, Listy GHSP, 6. řada, 1978, s. 129-153.

⁶ Viz jeho pečeť – O. Posse, *Die Siegel der Deutschen Kaiser und Könige*, II, Dresden 1910, tab. 5, č. 5. Barvy odpovídaly současným státním znakům České republiky a Lucemburska.

⁷ Většinu pečetí popisuje M. Švábenský, *Soupis pečeti moravských markrabat a markraběnek z lucemburského rodu v brněnských archivech*, Brněnský archivní věstník, 1960, č. 4, s. 14-24. U synů Jana Jindřicha je moravská orlice (= stříbrno-červeně šachovaná a se zlatou zbrojí v modrém poli) někdy nekorunovaná, např. na pečetě Jana Soběslava jako litomyšlského biskupa – SÚA, AZK, listina č. 2374.

⁸ O. Posse, c.d., tab. 1, č. 2. Orlice je nekorunovaná.

⁹ Tento znak (nikoliv tehdy vzniklý znak Zhořelecka) je i na pečetě Jana Zhořeleckého – SÚA, AČK, č. 1300. Braniborská orlice byla červená (se zlatou zbrojí) ve stříbrném poli.

¹⁰ Kavka, *Vláda Karla IV. za jeho císařství*, II., Praha 1993, s. 202-203.

B) Přemyslovci

Král Přemysl Otakar II. zabezpečil svého legitimizovaného nemanželského syna Mikuláše postoupením statků na Opavsku, ale není jisté, zda tím měl v úmyslu vydělit je z Moravy a vytvořit tak novou zemi pod vládou vlastních knížat. Díky schopnostem a průbojnosti Mikuláše, který se po návratu z uherského zajetí od roku 1281 začal, byť s přechodnými úspěchy, na Opavsku chovat jako držitel knížectví¹¹, a jeho stejnojmenného syna Mikuláše II., který se prozíravě připojil ke straníkům Jindřicha z Lipé, k tomu nakonec v roce 1318 z vůle krále Jana došlo. Rodovým znakem opavských knížat byl polcený stříbrno-červený štít.

Král Jan podpořil Mikuláše II. ještě jednou. Když zemřel v roce 1336 ratibořský kníže, bratr Mikulášovy manželky, přidělil toto hornoslezské vévodství i přes silné protesty bratranců zemřelého právě jemu.

V roce 1377 se nejstarší syn Mikuláše II. od svých bratří oddělil. Založil novou, ratibořskou větev rodu, která začala ve znaku užívat čtvrcený štít, kombinující polcená pole se zlatou hornoslezskou orlicí¹².

C) Piastovci

Slezsko patřilo od tzv. Quedlinburské arbitráže v roce 1054 jednoznačně k polskému státu. V rámci dohod mezi členy polského panovnického rodu Piastovců připadlo v roce 1138 jako úděl jednomu z nich, Vladislavovi II. Jeho potomci se zcela vymanili z moci polského panovníka a v roce 1202 si zemi mezi sebou definitivně rozdělili na dvě části, výslovně bez vzájemného dědického nároku. Tím vznikly dvě skupiny piastovských knížat, usilující o plnou suverenitu na svých územích.

Uvnitř obou skupin dělení nadále pokračovalo, takže v letech 1248-1319 vedlo k ustavení více než patnácti vévodství ve Slezsku. V tom spočíval zvláštní charakter celé oblasti. Rozloha vévodství byla tak malá, že prakticky nevytvářela prostor pro možné uplatnění významných šlechtických rodů, protože správu své země mohl každý knížecí dvůr zvládnout vlastními silami.

Zatímco v ostatních zemích České koruny (s výjimkou Horní Lužice¹³, charakteristické mocenskou pozicí tzv. šestiměstí) usilovala o dominantní roli šlechta, Slezsko představovalo oblast knížat¹⁴.

---

¹¹ Nakonec se na Opavsku neudržel a dožil v Brně (není pravda, že v chudobě; financoval zde opravy v roce 1306 vyhořelého kláštera minoritů), dočkal se však udělení Opavska v léno svému synovi.

¹² SÚA, ŘM, listina č. 2005. V 15. století začali čtvrcený štít užívat i někteří představitelé mladší větve rodu. První a čtvrté pole obsahovalo někdy polcení, v jiných případech orlici; tentýž kníže mohl střídát obě verze.

¹³ Termín „Horní Lužice“ se používal až od 15. století, viz F. Šmahel, Husitská revoluce, I., Praha 1993, s. 203-205.

¹⁴ Genealogii slezských Piastovců podrobně zpracoval K. Jasinski, Rodowód Piastów Slaskich, I – III, Wrocław 1973 – 1977.

1) hornoslezští

Z hospodářského hlediska méně významné horní Slezsko dokázalo odolat germanizaci¹⁵, zdejší knížata se označovala jako polská. Jejich společným znakem byla orlice, zobrazovaná zlatá (s červenou zbrojí) v modrém poli¹⁶. V roce 1327 představitelé všech čtyř větví hornoslezských Piastovců (osvětimské, těšínské, kozelské i opolské) přijali své země v léno od českého krále, což znamenalo faktické připojení horního Slezska k českému státu.

Když kozelská větev vymřela, bylo její území 1355 na základě rozhodnutí Karla IV. rozděleno a východní část (Bytomsko) připadla knížatům těšínským, západní část (Kozelsko) získali olešničtí Piastovci z dolního Slezska.

V roce 1405 vymřela větev osvětimská a její území dostali těšínské Piastovci, od nichž se osvětimští před téměř stoletím oddělili. Osvětimsko se potom již podruhé stalo majetkovou základnou od těšínských Piastovců oddělené větve rodu (označované i jako zátorská).

V husitské době v horním Slezsku existovaly tři hornoslezské a jedna dolnoslezská větev piastovských a starší větev přemyslovských knížat.

2) dolnoslezští

Složitěji se vyvíjela situace v bohatém a brzy zgermanizovaném dolním Slezsku. Také zde vznikly čtyři větve knížecího rodu Piastovců (jejich členové se označovali jako knížata slezská). Představitelé tří z nich, lehnické, zaháňské a olešnické přijali své země v léno od českého krále v roce 1329, někteří významní Piastovci to však odmítali.

V roce 1331, když zemřel hlohovský kníže, který mezi ně patřil, král Jan jeho Hlohovsko vojensky obsadil. Vzniklé spory byly vyřešeny až 1360¹⁷; českému králi zůstala polovina Hlohovska, ale již 1361 ji doživotně postoupil knížeti svídnickému a 1381 se stala odměnou těšínskému knížeti, takže tzv. královská polovina Hlohovska potom představovala enklávu hornoslezských Piastovců v dolním Slezsku.

Úsilí krále Jana o získání části dolnoslezského území pod bezprostřední vládu českých panovníků však marné nebylo. Smlouva, uzavřená s Jindřichem VI. Vratislavským, mu po smrti tohoto knížete v roce 1335¹⁸ přinesla nejbohatší slezské knížectví vůbec, Vratislavsko, které králové od té doby spravovali prostřednictvím svých hejtmanů. V důsledku získání Vratislavska se v panovnické heraldice začal objevovat původní znak dolnoslezských

¹⁵ Z 15. a 16. století jsou doklady o tom, že někteří hornoslezští Piastovci vůbec nerozuměli německy. Čeština se na tomto území ve 2. polovině 15. století fakticky stala úředním jazykem a dlouho si své postavení udržovala, v některých oblastech až do poloviny 18. století.

¹⁶ Problematiku znaků slezských Piastovců ve 14. století shrnuje V. Růžek, Česká znaková galérie na hradě Laufu u Norimberka z roku 1361, SAP, XXXVIII, 1988, č. 1, s. 155 – 160. Jiné barevné provedení osvětimské a zátorské orlice je doloženo až v 16. století, viz S.K. Kuczynski, Polskie herby ziemskie, Warszawa 1993, s. 90–91.

¹⁷ F. Kavka, c.d., I., s. 157–158.

¹⁸ V téže roce byla uzavřena dohoda, uznávající příslušnost většiny Slezska k českému státu. Polský král ji ratifikoval až v lednu 1339.

Piastovců, orlice s pružinou (půlměsícem) přes prsa. Zobrazovala se ve zlatém poli, černá se stříbrnou pružinou (a červenou zbrojí). Později se prosadila jako heraldický symbol celého Slezska.

Snad snaha o odlišení vedla dolnoslezské Piastovce k nahrazování dosavadního znaku čtvrceným štítem s popsanou orlicí v 1. a 4. poli, zatímco do 2. a 3. se dostala červeno–stříbrná šachovnice; toto znamení, původně převzaté z klenoty, se proměnilo ve znak dolního Slezska jako celku¹⁹. Čtvrcený štít přijali lehničtí i zaháňští Piastovci a starý znak beze změny si ponechali pouze olešničtí, kteří vlastnili i Kozelsko v horním Slezsku.

Nezávislí zůstali nejdéle javorští Piastovci. Jejich znakem byla polcená černo–červená orlice se stříbrnou pružinou, prvotně spíše ve stříbrném poli²⁰ – asi nikoli náhodou připomínající spojení dolnoslezské orlice s orlicí braniborskou.

Představitel chudé minstrberské větve sice v roce 1336 svoji zemi od českého krále v léno přijal a 1351 dokonce Karel IV. její část, Frankenštejnsko, koupil (tak se Frankenštejnsko stalo po Vratislavsku druhým slezským územím, které spravovali královští hejtmani), ale mnohem bohatší synovec tohoto knížete na přijetí léna pro své Svidnicko a Javorsko nepřistoupil.

Celou situaci vyřešil Karel IV. sňatkem s dědičkou svídnického Piastovce. Ten 1368 zemřel a připojování Slezska k České koruně se úspěšně dovršilo, i když královský hejtman převzal správu svídnicko – javorského vévodství definitivně až po smrti jeho vdovy 1392. Poněkud problematické zůstávalo postavení niského vévodství vratislavských biskupů²¹. Specifičnost Niska spočívala ve faktu, že šlo o církevní majetek; určitou formu svrchovanosti nad ním si mohl nárokovat vratislavský vévoda a potom jeho dědic, český král.

Do dvacátých let 15. století vstupovali společně s posledním legitimním Lucemburkem Zikmundem představitelé devíti větví knížecích rodů České koruny. Dvě z nich patřily k Přemyslovcům, tři k hornoslezským Piastovcům a čtyři k dolnoslezským Piastovcům.

Zlatý věk knížat ale již skončil. Revoluce je připravila o pražský dvůr, přinesla nutnost značných výdajů ve vojenské oblasti. Poslední minstrberský Piastovec na bitevním poli dokonce zahynul.

Oslabené pozice knížat lákaly k pokusům využít příležitosti. Polský král získal země zátorských Piastovců a připojil je k Polsku²². Do Slezska se tlačily přední německé knížecí rody Wettinové a Hohenzollerni, podobné snahy vyvíjeli i představitelé české šlechty.

¹⁹ Slezskou heraldickou symboliku ukázkově dokumentují mince evangelických slezských stavů z let 1633–1635, na nichž orlice s pružinou představuje zemi jako celek, zatímco polcený štít se šachovnicí a s orlicí bez pružiny zdůrazňuje spojení dolního a horního Slezska. Viz I. Halačka, *Mince zemí Koruny české*, II., Kroměříž 1988, s. 549–551, typy č. 1145 a 1146.

²⁰ Největší průkaznost má popis javorského znaku z pohřbu Karla IV. Zbroj této orlice lze zobrazit jako zlatou.

²¹ Svrchovanost českého krále nad Niskem, uznávaná od roku 1342, vycházela z toho, že byl patronem vratislavského biskupství. Viz L. Bobková, *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí n. L. 1993, s. 46.

²² I potom se do 60. let 16. století v osvětimských a v zátorských zemských deskách udržela čeština.

Pro šlechtické krále Jiřího Poděbradského i Matyáše Korvína byla lákavá představa zabezpečit (snad podle vzoru Přemysla Otakara II. a Mikuláše Opavského) ve Slezsku knížecí život svým potomkům. Zatímco Jiří Poděbradský uspěl, jeho syn Jindřich se 1465 stal zakladatelem nové dolnoslezské knížecí dynastie²³, Matyášův velmi razantní pokus k trvalému úspěchu nevedl.

Většina větví slezských knížecích rodů vymřela na přelomu 15. a 16. století. Nástup titulárních knížat v 17. století zastihl jenom Kunštáty, těšínské Piastovce a lehnické Piastovce. Spor o dědictví po posledních z nich nakonec posloužil pruskému králi jako záminka pro odtržení většiny Slezska od českého státu v roce 1742.

---

²³ Genealogii slezských Kunštátů zpracoval S. Glogowski, *Potomci krále Jiřího z Poděbrad*, Ostrava 1989.

příloha I.

- původní knížecí rody ve Slezsku

generace

I.

PIASTOVCI

1138

dolnoslezští | hornoslezští

II.

1163
vratislavští 1248 | hlohovští | 1281

V.

lehničtí 1278 | javorští | 1315

VI.

1327 | 1327 | 1327 | 1336
Ratibořsko

VII.

1329 | 1335 | 1336 | 1329 | 1329 | 1331 | 1327 | 1355
Vratislavsko | (bytomští)

VIII.

1368 | 1405 | 1405
Svidnicko | osvětimští

IX.

1428 | 1493
minstrberští | opavští

X.

1504 | 1492 | 1513 | 1532
zaháňští | olešničtí | zátorští | opolští

XI.

1504 | 1492 | 1513 | 1625
zaháňští | olešničtí | zátorští | těšínští

XIV.

1675
lehničtí
(břežští)

Přemyslovci

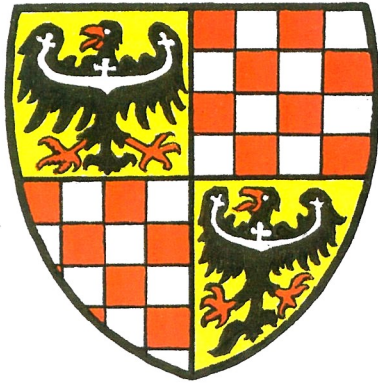
1281

1318

1377

1521
ratibořští

Poznámka: + = rok přijetí českého léna představitelem knížecí rodiny

1. = markrabí braniborští

2. = markrabí moravští

3. = vévoda lucemburský

4. = ratibořští Přemyslovci

hornoslezská knížata:

5. = opavští Přemyslovci

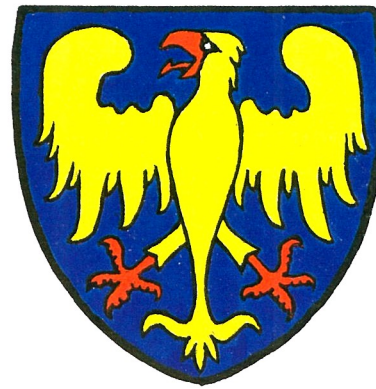
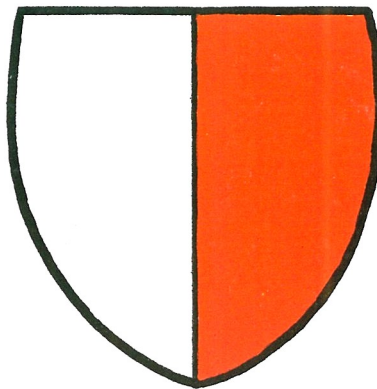
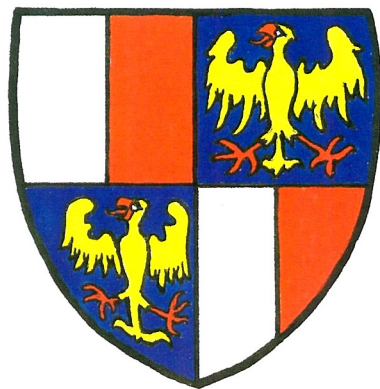
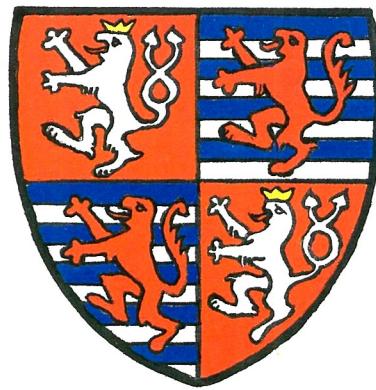
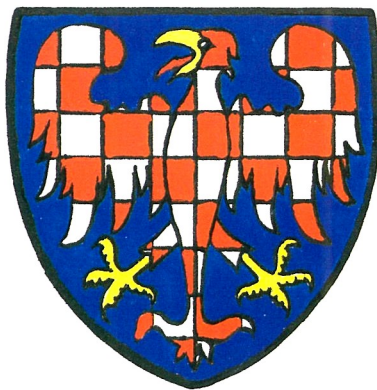
6. = hornoslezští Piastovci

7. = lehničtí a zahánští Piastovci

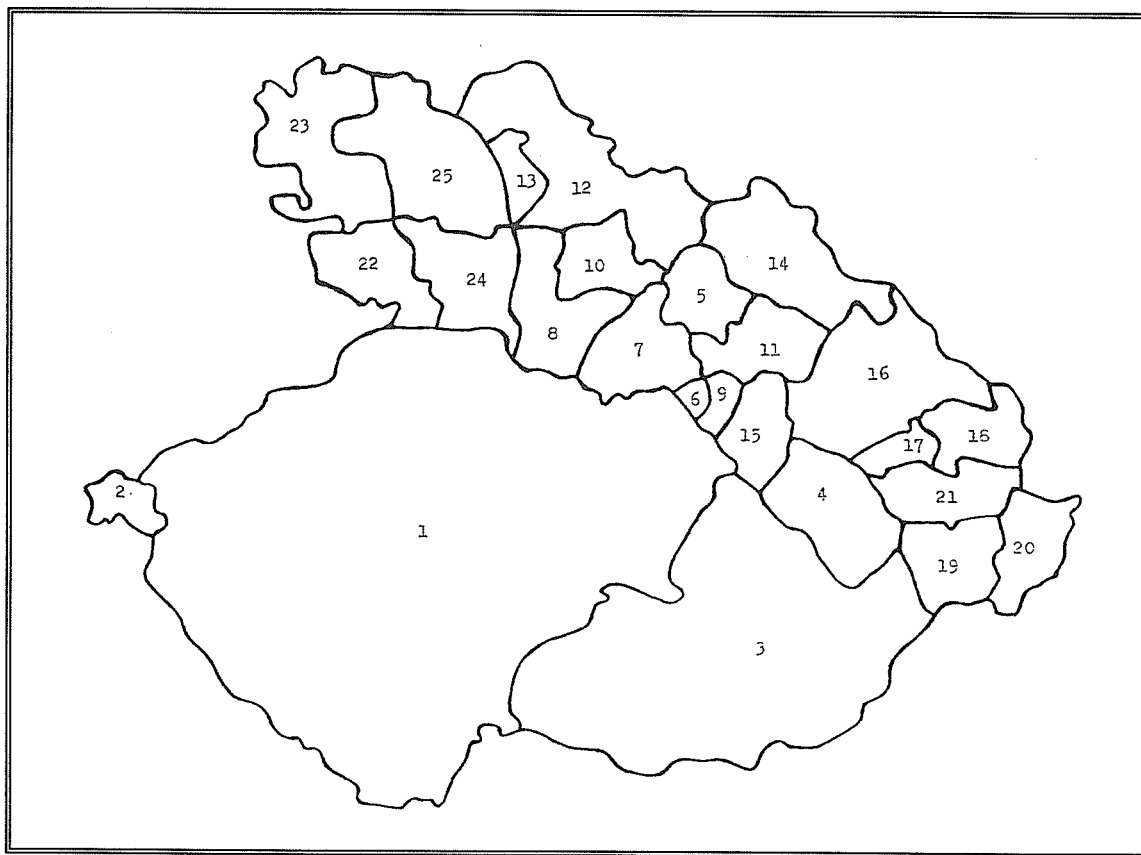
dolnoslezská knížata:

8. = javorští Piastovci

9. = olešničtí Piastovci

Orientační mapa České koruny ve 14. století

- 1 = Čechy
- 2 = Chebsko
- 3 = Morava
- 4 = Opavsko
- 5 = Vratislavsko
- 6 = Frankenštejsko
- 7 = Svidnicko
- 8 = Javorsko
- 9 = Minstrbersko
- 10 = Lehnicko
- 11 = Břežsko
- 12 = Hlohovsko
- 13 = Zaháňsko
- 14 = Olešnicko
- 15 = Nisko
- 16 = Opolsko
- 17 = Kozelsko
- 18 = Bytomsko
- 19 = Těšínsko
- 20 = Osvětimsko
- 21 = Ratibořsko
- 22 = Budyšínsko
- 23 = Lužice (lukovská část)
- 24 = Zhořelecko
- 25 = dolnolužická část vévodství zhořeleckého (Gubínsko)

(představitelé rodinných nedílů a oddělení)

A) Lucemburkové:král římský a český
markrabí braniborští

Václav IV. (* 1361)

Zikmund (* 1368)

Jan (* 1370)

markrabí moravští

Jošt (* 1354)

Prokop (* přibližně 1357)

vévoda lucemburský

Václav (* 1337)

B) Přemyslovci

- ratibořští:

vévoda ratibořský

Jan II. (* přibližně 1368)

- opavští:

vévodové opavští

Mikuláš III. (* přibližně 1346)

Přemysl (* 1365)

C) Piastovci

- lehničtí:

vévoda lehnický

Ruprecht (* přibližně 1343)

vévoda břežský

Ludvík (* přibližně 1320)

- zaháňští:

vévoda zaháňský

Jindřich VI. (* přibližně 1345)

vévodové hlohovští

Jindřich VII. (* přibližně 1350)

Jindřich VIII. (* přibližně 1360)

- javorští:

vévoda minstrberský

Boleslav III. (* přibližně 1346)

- olešničtí:

vévoda olešnický:

Konrád II. (* přibližně 1339)

- osvětimští:

vévoda osvětimský

Jan III. (* přibližně 1368)

- těšíňští:

vévoda těšínský

Přemysl (* přibližně 1334)

- opolští:

vévoda nemodlínský

Jindřich (* přibližně 1350)

vévodové opolští

Vladislav II. (* přibližně 1328)

Boleslav III. (* přibližně 1333)

Úvod.

Vždy stejně se čechoameričtí genealogové a rodinní dějepisci dostávají k bodu, kdy se ptají, jak jejich předkové přišli do Ameriky. Mnoho otázek se vyrojí. Jak se jmenovala loď? Kdy se přistěhovali? Jak dlouho trvala cesta? Jak vypadala loď? Který to byl přístav kam připluli? Pro zodpovězení těchto otázek je nutno vykonat množství důležitých bádání.

Kdy se přistěhovali?

Přes to, že rodinná tradice vám může říci z velké části o příchodu vašich předků do Ameriky, musíte zjistit, jak dalece tradice může být podložena dokumenty. Právě, máte - li málo, nebo žádné informace, přesto můžete začít s vašim bádáním.

Jednou z prvních věcí, které musíte učinit, je prozkoumat sčítací archy z roku 1900 nebo 1910. Jestliže budete moci nalézt a kladně identifikovat vaše předky v těchto seznamech, získali jste důležitou informaci pro vaše pátrání, neboť tyto sčítací archy ukáží rok přistěhování do Ameriky a zda byl nebo nebyl váš předek přijat za státního občana (t.j. naturalisován) v letech 1900, 1910, nebo 1920. Tyto sčítací operáty ovšem vykazují různé druhy dalších zajímavých dat pro genealogy, jako jsou měsíc a rok narození, stáří při svatbě, počet žijících dětí atd.

Jestliže datum přistěhování se ukáže před rokem 1880, pak musíte vyhledat příslušné minulé sčítací operáty. Takto získáte určitou představu, kudy se někteří z vašich předků pohybovali. Při znalosti, kde vaši předkové žili v určité době, získá se stopa, kde hledat naturalizační záznamy. Zápisy o přiznání státního občanství jsou důležité, neboť uvádějí jméno přístavu nalodění a kdy jej váš předek opustil a kdy a kde loď připlula do Ameriky. Před rokem 1906 projednání o státním občanství se provádělo u okresních soudních úřadoven (oblastních), které byly umístěny v sídlech okresů. Nezbyvá vám než prověřit několik různých oblastních soudních úřadoven, dokud nenaleznete protokol o státním občanství vašeho předka.

Někteří čeští přistěhovatelci se neobtěžovali se získáním naturalisace. Jiní tak učinili zdlouhavě a opožděně. Mám předka, který se sem přistěhoval v roce 1872 jako malé dítě, ale byl naturalisován až v roce 1926. V tomto případě jsem našel listiny o jeho přiznání státního občanství pomocí Přistěhovaleckého a naturalizačního úřadu (INS).

Lodní seznamy cestujících.

Po té, co jste zjistili vstupní přístav a datum příjezdu, pravděpodobně se budete chtít přesvědčit, zda můžete nalézt seznam cestujících té lodi, na které připlul váš předek. V závislosti na tom, v kterém přístavu váš předek vstoupil na půdu Spojených států, bude determinována částečně míra obtížnosti vašeho pátrání.

Poněvadž Národní archiv je opatrovníkem lodních seznamů cestujících, seznáte, co je v něm použitelné. Průvodce ke genealogickému pátrání v Národním archivu je jedinečným místem k začátku práce. Měl byste též chtít pročíst příjezdy přistěhovalců a proclených cestujících; speciální katalog Národního archivu na mikrofiších. Obojí jsou k dostání od úřadu: National Archives Trust Fund Board, Washington, D.C. 20408.

Existují dva druhy seznamu cestujících. Jsou to celní (lodní seznamy přistěhovaných cestujících a seznamy imigrační. Seznamy proclených cestujících, (t.j. celní seznamy osob loděmi příplouvajících), sestavovali kapitáni lodí přivázejících přistěhovalce do Spojených států. Tyto seznamy byly dále doplňovány výběřčími cel od příplouvajících ve znění kongresového zákona (Act of Congress), schváleného 2.3.1819, (3 Stat. 489) a dle pozdějších zákonů. V následujících letech byl užíván jiný druh seznamu. Je nazýván přistěhovalecký (imigrační) cestovní seznam = (přistěhovalecký – imigrační – seznam příplouvajících).

Důležité a potřebné je si pamatovat u (lodních, celních) seznamů příplouvajících tu skutečnost, že kapitán byl povinen přesně uvádět ve svém seznamu název prvního přístavu v USA. Celní (lodní) seznamy příplouvajících obsahují jméno příplouvajícího, věk, zaměstnání a zemi původu. V záhlaví bylo uvedeno datum a přístav vyplutí, stejně jako přístav nalodění a datum.

Imigrační úřad v přístavu příjezdu přepsal tyto lodní seznamy cestujících, jež byly uloženy u kapitána lodi, do samostatného dokladu, nazývaného "Abstract" (Výtah). Originál lodního seznamu cestujících byl uložen v imigračním úřadu, kde loď měla první přistání. Přepis, zvaný "Abstract", byl poslán do Washingtonu D.C. Oba doklady, a to lodní (celní), seznam příplouvajících i přepisy "Abstract" je možno koupit od Národního archivu. K tomu dodáváme, že mikrofilmové kopie je možno si vypůjčit podle seznamu.

Jestliže váš předek připlul do přístavu Baltimore, máte štěstí. Lodní seznamy příplouvajících jsou k dispozici za léta 1820 až 1952. Nejlepší zpráva ze všech je, že lodní seznamy jsou sepsány do rejstříku. Je v něm i soubor označený Soundex registr z tohoto časového období. Údaje použitelné pro přistěhovalce, kteří připluli do New Orleansu, jsou též dobré. Celní (lodní) seznamy přistěhovalců se týkají let 1820 až 1902. Je tam rejstřík (seznam) označený T 527 k létům 1853 až 1899. Imigrační seznam obsahuje údaje od ledna 1903 až 1952. V něm je rejstřík 7618, týkající se přistěhovalců z let 1900 až 1952. Dobré údaje jsou též k dosažení pro přístav New York. Lodní (celní) seznamy pokrývají léta 1820 až 1846 a další rejstřík T 511, začínající 16.6.1897 a končící 30.4.1902. Poznáváme, že zde je Soundex-registr. 7621 o přistěhovalcích od 1.7.1902 do 31.12.1943.

Přistěhovalecké (imigrační) seznamy obsahují údaje o městu, odkud přistěhovalce vyplul a do kterého připlul ve Spojených státech. Takže jestliže jeden z vašich předků připlul v letech 1890 a pozdějších, budete mít nadějně vyhlídky k bádání.

Až dosud pouze lodní seznamy cestujících, uložené v Americe, byly brány v úvahu. Ale přece byly lodní seznamy, které byly zanechány evropskými úřady. Nejproslulejší z nich jsou hamburské lodní seznamy. Jsou k dispozici v Kongresové knihovně a v početných rodopisných knihovnách Církve Ježíšovy Krista Posledního dne Světců, (někdy nazývaných Mormoni).

Jestliže vaši předkové emigrovali přes přístav Brémy, pak zde vzniká určitý počet problémů, neboť brémské lodní seznamy byly zničeny v průběhu Druhé světové války bombardováním Spojenců. Přes toto vše jsou zde nicméně určité možnosti. Kopie některých lodních seznamů byly otištěny v Německých vystěhovaleckých novinách. Jestliže chcete dále sledovat tuto stopu, můžete napsat na Státní archiv Brémy, nám. pres. Kennedyho č.2, 2800 Brémy 1 Německo. Některé Brémské lodní seznamy byly otištěny ve Všeobecných vystěhovaleckých novinách, stejně tak byly publikovány v Hamburku.

V USA v několika novinách otištěné lodní seznamy obsahují české přistěhovalce V Texasu tyto jsou uloženy v galvestonské Die Union, v Nových braunfelských novinách a v galvestonských Denních zprávách. V Nebrasce Pokrok Západu uveřejnil lodní seznamy v roce 1879 a viskonsinská Slávie též příležitostně uveřejňovala lodní seznamy.

Co o lodích?

Jestliže se zajímáte o poučení ohledně fyzických (technických) podrobností lodí, jimiž připluli vaši imigrující předkové, pak nejlepší ze všech pramenů je Loydův univerzální rejstřík. Kongresová knihovna má kopie některých z nich, které byly otištěny v roce 1866. To byl velkorysý pokus katalogisovat (vyhotovit seznam), všech světových lodí s tonáží nad 100 tun. Rozděloval lodí do dvou kategorií - (skupin): plachetnice a parníky. Jednotný rejstřík inventarizoval jméno lodí, materiál z něhož byla vyrobena loď, jakého typu loď byla, (koráb, briga atd.), pod čím vlajkou loď plula, registrační (domovský přístav), netto tonáž, délka lodí, šířka a rozšířenost (četnost) výskytu, kde, kdy a kým byla postavena, a konečně kdo byl majitelem nebo provozovatelem. Též poznámka o upozornění, že Loyd publikoval rejstříky lodí, které pojišťoval od raných let 1800 starých, ale Loydův Jednotný seznam (rejstřík) je úplně rozdílný, neboť též obsahuje lodí nepojištěné u Lloyda.

Jiný dobrý pramen je Eugena W. Smitha publikace: Passenger Ships of the World Past and Present (Přistěhovalecké lodí světa minulé i nynější). Zajímáte-li se o vyobrazení lodí, na nichž připluli vaši předkové, můžete si prohlédnout námořní musea v celém světě. Ale i zde je reálná naděje, že můžete nalézt vyobrazení hledané lodí ku příkladu:

Steamship Historical Society of America, Inc.,

University of Baltimore Library

1420 Maryland Avenue Baltimore, Maryland 21201- 5782

nebo Peabody, Museum, East India Square, Salem, Massachusetts 01970.

Bádání v přítomné době:

Dosud byly vydány 4 knihy nazvané Imigrační seznamy Čechů, svazky I., II., III. a IV. Svazek I. obsahuje české přistěhovalce v Galvestonu mezi léty 1848 až

1871 a též české přistěhovalce v New Orleansu mezi léty 1852 až 1879. Je tam i díl o českých přistěhovalcích v Baltimoru a v New Yorku v roce 1879, čerpající z dat uveřejněných v Pokroku Západu, v českých novinách v Nebrasce.

Svazek II. obsahuje jména českých přistěhovalců v New Orleansu mezi pozdním rokem 1879 až 1899 a českých přistěhovalců v Galvestonu mezi léty 1896 až 1906. Svazek II. byl omezen na české přistěhovalce v Galvestonu mezi léty 1907 až 1914. Moje poslední publikace Svazek IV. pojednává o českých přistěhovalcích v New Yorku mezi léty 1848 až 1869. Tyto knihy obsahují jména 41.021 českých lodí přicestovavších osob. Kdokoli by si přál získat kopie těchto publikací, může mi napsat o informaci, týkající se ceny a použitelnosti obsahu dat.

Moje adresa je: 1707 WOODCREEK, Richardson, Texas 75082.

Budoucí plány.

Můj nejbližší cíl je vydat knihu o českých přistěhovalcích, kteří připluli do New Yorku mezi léty 1870 až 1880.

Tabulkový přehled na následujících stranách uvádí v souhrnu badatelské zjištění k nyníšku. Jak tabulka ukazuje, jména všech 146.654 českých přistěhovalců zůstala neuvěřněna v podkladech. Dosud pouze 41.021 z těchto jmen bylo publikováno, to znamená pouze 27,8 % z mých badatelských nálezů. Naopak 72,2 % z mého bádání zůstává k uveřejnění. Moje úsilí v presentaci jmen pokračuje podle toho, jak jsou další publikace zpracovány.

O autorovi.

Leo Baca je ze čtvrté generace českých Texasanů, jehož zájmy spočívají v dokumentování příchodu českých přistěhovalců do Ameriky. Leo prováděl genealogické bádání o Češích skoro 20 let. Je absolventem university v Houstonu s hodností bakaláře věd průmyslového inženýrství. V přítomné době je zaměstnán u Defense Logistic Agency (Agentura obranné logistiky). Je ženatý s Judy Clarkovou z Richardsonu. Jsou skvělými rodiči dvou synů – Trevora, 16 letého a Jeremyho, 12 letého a dcery Courtney, která má 8 roků.

Leova adresa je: 1701 Woodcreek, Richardson
Texas 750 82

Tabulka počtu přistěhovalců od roku 1834–42, 1847–1914 v různým místech..

Rok	Galveston	New Orleans	New York	Baltimore
1834 - 42	–	–	–	6
1847	–	–	8	–
1848	6	49	27	1
1849	13	50	41	36
1850	17	16	50	3
1851	9	12	36	1
1852	2	348	221	6
1853	156	60	242	17
1854	157	486	1131	27
1855	56	137	625	103
1856	–	9	312	173
1857	13	35	392	170
1858	13	56	398	5
1859	8	113	265	–

Rok	Galveston	New Orleans	New York	Baltimore
1860	312	59	211	360
1861	14	127	396	792
1862	–	–	517	552
1863	–	–	526	14
1864	–	–	1609	546
1865	–	59	888	720
1866	153	24	1320	1186
1887	155	48	4924	2284
1868	91	46	3385	1702
1869	124	36	2750	2465
1870	362	396	3535	2097
1871	285	581	1885	2219
1872	–	334	908	1552
1873	–	297	2469	2057
1874	–	–	2995	2663
1875	–	–	2293	1821
1876	–	65	2371	1258
1877	–	123	2166	746
1878	–	48	1790	989
1879	–	257	2489	1500
1880	–	596	5630	4383
1881	–	265	7006	3503
1882	–	20	1223	2090
1883	–	4	–	1314
1884	–	8	1553	1151
1885	–	–	2215	206
1886	–	–	–	1123
1887	–	–	570	3078
1888	–	–	–	1859
1889	–	–	591	1063
1890	–	–	991	1959
1891	–	–	3483	2563
1892	–	–	1091	2536
1893	–	–	731	1038
1894	–	–	127	366
1895	–	2	–	365
1896	62	1	–	394
1897	259	–	–	382
1898	308	1	–	413
1899	128	1	–	340
1900	242	–	–	–
1901	267	–	–	–
1902	543	–	–	–
1903	760	–	–	–
1904	604	–	–	–
1905	1131	–	–	–
1906	1662	–	–	–
1907	1942	–	–	–
1908	636	–	–	–
1909	822	–	–	–
1910	805	–	–	–
1911	759	–	–	–
1912	773	–	–	–
1913	1109	–	–	–
1914	555	–	–	–
Celkem	15.513	4.769	68.386	58.230

To je celkem 146.698 osob.

Baca, Leo, Documenting Czech Immigrant Arrivals, Ročenka. Yearbook of the Czechoslovak Genealogical Society International, 1992, sv. 1, č. 1, s. 23–26.

Přetištěno se souhlasem autora, český překlad Jan Mareš.

Etnické přesuny cizorodého obyvatelstva narušující nacionální homogenitu etnického českého teritoria vyvolávaly v české historiografii vždy mimořádnou pozornost. Bylo tomu snad proto, že zejména německá kolonizace Čech a Moravy byla součástí širších koncepcí prioritních česko-německých vztahů, zatím co na jiná etnika se pohlíželo jako na regionální zvláštnost. A tak skupiny turkotatarských usídlenců, Italů, Francouzů, Poláků, Rusínů, Chorvatů a Bulharů byly takto posuzovány většinou pozitivně, jako důkaz o schopnosti národa absorbovat cizí živel. Jakákoliv německá kolonizace ať vnitřní nebo vnější za ohrožení národní integrity.

Německá kolonizace byla zkoumána nerovnoměrně a tak velký zájem byl oprávněně kladen na poznání velké německé kolonizace 13. století. Ta byla nejen spojena se vznikem německého městského živlu, ale i s otázkami svébytnosti tradice české kultury. V 19. století se k ní přidal vznik a smysl josefinských raabizačních osad 18. století. Badatelům většinou, krom regionalistů, unikala německá kolonizace 17. století, nejen pozornosti ale i velké migrační procesy 19. století, na které jako jediný upozorňoval Albín Bráf. V posledním období to byl pro středočeský region i Antonín Robek¹.

Josefinská kolonizace českého etnického území byla významnějšími historiky obvykle přehlížena a v dílech monografického charakteru o ní nacházíme jen některé zmínky. Výjimkou byli zejména Justin Václav Prášek (1853 – 1924) a Josef Svátek (1835 – 1897). Ocenění došel zejména Justin V. Prášek o němž napsal František Kutnar, že jeho činností vědecká úroveň výkladu období Josefa II. a národního obrození až po vídeňský kongres stoupla².

Prášek spolu se Svátkem byli také jedinými historiky, kteří se raabizačními osadami od úrodného Polabí po Českomoravskou vysočinu komplexněji zabývali. Ovšem pro Svátka: „K tomu připojovala se ta neblahá

---

¹ Antonín Robek, *Etnické procesy ve středočeské vesnici*, *Etnické procesy 1*, Národopisná knižnice 31, Praha ÚEF ČSAV, s. 139 – 143.

² František Kutnar, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, díl I., SPN 1973, s. 225.

okolnost, že při provádění soustavy Raabovy byla sledována zásada germanizační, neboť do nových obcí, které na místě někdejších hospodářských dvorů zakládány byly, uváděni jsou osadníci němečtí a obcím těm dávána jména německá, jak to četné osady na Pardubsku, Kolínsku, na Poděbradsku, na Nepomucku a jinde dodnes hlásají³. Justin V. Prášek má nespornou zásluhu na tom, že v Českomoravské kronice chápal josefínskou německou kolonizaci nejen v její nevyvratitelné spojitosti s raabizací, ale první uvedl její široký rámec, který znal ze své regionální práce – Klatovsko, Čáslavsko atd. Objevil skutečně tento přístup? Také pro něho byla tato kolonizace jen násilným germanizačním aktem, příkladem marných snah o poněmčení českého lidu. Píše: „Vítaným prostředkem poněmčování bylo dělení panských dvorů na konci vlády Marie Terezie a zvláště za josefinismu“⁴. Prášek se krom velkých historických projektů aktivně zúčastnil i vydávání reprezentačních vlastivědných děl a tak se jeho názory objevují i v monografické řadě nazvané Čechy (1883 – 1905), kde ve svazku Polabí (IV. sv.) rovněž ukazuje na germanizační funkci raabizační kolonizace: „Jaký to nepřirozený poměr. Jádro českého rolnictva muselo opustiti vlast a utíkat do ciziny, kdež nikdo nepečoval o potřeby jeho. A místo jeho zaujímá dolnoněmecký sedlák, jenž vlastnímu bratru dobře nerozumí – k vůli němu musely se poněmčovati duchovní správa, úřad a škola“⁵.

Problém je, zda Práškovy výroky jsou objektivní. A nakolik můžeme jim věřit? Byl Prášek skutečně se Sládkem tvůrci zjištění, že josefínská kolonizace sledovala germanizační záměry? V Polabí o které se Prášek opírá vznikly dvě oblasti raabizační kolonizace a to na komorních panstvích. Na Poděbradsku a na Pardubicku. Jestliže probereme přelidněné Poděbradsko z hlediska topografického, nalezneme tam doopravdy řadu německých názvů obcí jako Aichelsdorf, Laubental, Lustdorf, Glückzu, Beierweck, Neujahrdorf. Jejich německost je však sporná. Rychtáři všech těchto obcí (k nimž se řadila i obec Draho) podepisující raabizační smlouvu 15. října 1783 byli evidentně Češi⁶. Německá jména obcím udělovala vrchnost, lépe řečeno vrchnostenští úředníci. Rádi se takto dávali zvětšit. Správce panství Johann Josef Beierweck tak nechal na panství po sobě pojmenovanou osadu. Nejinak je tomu s Kašnicí obcí, dnes patřící ke Kloboukám u Brna, která jméno získala po Antonu Valentinu Kaschnitzovi von Weibergovi, jenž organizoval jako dvorský komisař raabizaci na Moravě. Většina dalších německých jmen na Poděbradském panství byla prosazena gen. Daunem, vítězem nad Prusy u Kolína r. 1757, který takto území někdejšího prostoru bitvy pojmenovával německy, odtud raabizační Lustdorf, Neujahrsdorf, Glückzu atd. Jména dlouho však nevydržela z Glückzu vznikly Klípce, o postupné přejmenování obcí se zasloužilo nejenom české obyvatelstvo okolních obcí, ale i vlastní osadníci – Češi. Je zajímavé, že móda přejmenování a pojmenování na Poděbradském

³ Josef Svátek, Panování Marie Teresie, Dějiny Čech a Moravy nové doby, Praha 1897, s. 334.

⁴ Justin Václav Prášek, Českomoravská kronika, VIII sv., Praha 1906, s. 401.

⁵ Týž, „Čechy“, díl IV., Polabí, s. 83.

⁶ Josef Kalousek, Řády selské a instrukce hospodářské 1781 – 1850, Archiv český, díl XXV., V Praze 1910, s. 80 – 81.

panství českých obcí se dlouho neudržela. Když přišli noví, skutečně převážně němečtí osadníci z Kladska, pro jejich obec rychle zdomácnělo jméno ostrova v Bobnickém rybníce Kovansko a sousedi josefinské německé osadě přezdívali podle původu Slízko. Je tedy ironií osudu, že jediná zpočátku jen kladskými Němci osídlená kolonie u Nymburka zůstala bez německého názvu.

Jinak tomu bylo na Pardubickém komorním panství, kde vznikla řada kolonizačních osad přistěhovalců z Kladska, ale jejich počet se ani zde nekryje s počtem osad německy pojmenovaných a založených na základě raabizace. Sudetoněmecký badatel Franz J. Beranek uznával, že celkově nebylo v Čechách kladských osadníků více než 500⁷. Na Pardubicku se jednalo přibližně o 12 obcí v nichž kladští Němci byli usazeni mezi českým obyvatelstvem. Ale i zde velmi rychle vítězila česká místní jména a to jak názvy dvorů a zejména rybníků na jejichž vypuštěné ploše nové osady vznikaly.

Jak je vidět, – německá jména v českém prostředí nebyla součástí nějaké germanizační politiky tereziánské a josefinské doby. Ani další Práškovy teze neobstojí silnější a podrobnější kritice. O poněmčování farních úřadů nemáme nejmenších dokladů. Žádné nové fary pro malé osady nebyly zakládány a příští Němci většinou katolíci byli přifařeni do českých farností. Podle počtu členů a místních poměrů patřila do dohod panství s farními úřady německá kázání proslovovaná farářem jednou za tři týdny, nejčastěji však za čtyři neděle. U většiny farářů byla tato nová povinnost brána se zřejmou nechutí a nebyla dodržována. Svědčí o tom případ Roveňska, které odmítalo podílet se na vydržování fary, protože jim nebylo podle smlouvy kázáno. Němečtí farníci žádali nové přifaření. V zde vzpomínaném Kovansku u Nymburka to byl např. farář, který osadníkům vyhnal posledního, byť všeobecně oblíbeného učitele, a prohlásil potomky kladských Němců r. 1852 za Čechy. Krom praktických, měl farář Adamec i pohnutky vlastenecké. Byl přítelem četných českých vlastenců, včetně rodiny Němcovy a existenci německé osady ve své farnosti považoval za „národně nebezpečnou“. Snad tomu tak bylo, protože do místní školy posílali okolní sedláci děti, aby se naučily německy.

Pokud hledáme určitý záměr v budování německých obcí, je třeba vycházet z tehdejších bezpečnostních opatření, aby novoosídlenci z Kladska nebyli usazováni poblíž hranic a zejména ze situace na komorních panstvích po vyhlášení tolerančního patentu. Tehdy byla obnovena fara v Chlebích, která měla konkurovat místní evangelické motlítebně. Příliv nových, katolických osadníků mohl katolický živel posílit, tím také ulehčit rozhodování těch obyvatel, kteří se přesnému znění patentu nepodřizovali. Na Poděbradském komorním panství to byl zejména známý kovář Karban, jehož cesty do Vídně „pro spravedlnost“ jítily potomky starých nekatolíků.

Snahu o stabilizaci duchovního života v monarchii dokládá i případ zde vzpomínané Kašnice, kam byli vystěhováni čeští nekatolíci z Chrudimského kraje (1784 – 1786), tedy i dnešního Pardubicka s tím, že v Kloboukách vznikla evangelická fara, která jim umožní svobodný duchovní život. Na Pardubickém komorním panství byla duchovní situace podobně komplikovaná

---

⁷ Franz J. Beranek, *Neuzeitliche Deutschensiedlungen in Böhmen und Mähren*, in *Deutsche Volksforschung in Böhmen und Mähren*, Prag, 3. Jahrgang – 1944, s. 23 – 41, s. 30.

jako na tehdejší Poděbradsku, jak o tom svědčí činnost Královéhradeckého biskupství v té době.

Milčický rychtář František J. Vavák nebyl raabizaci, jako dědičný sedlák naprosto nakloněn. Domníval se, že „familiariti“ se stanou dalším zdrojem růstu vesnické chudiny s níž měli osedlí jenom výdaje. Je proto pochopitelné, že německou kolonizaci přijal ještě ostřeji: „Na zdejších poděbradském panství čtyři hlavní rybníky zrušené a k užívání ornímu lidu propuštěné jsou tyto, chlebnický, bobnický, Draha a křečovský, dle čehož pod datum 28. července prohlášeno jest, kdo tam chce na svůj náklad stavěti, že hned začítí má a před všemi emigranty již ze Slezska sem běží, předek mítí má. Již nás zajisté omrzelo těm ničemným lidem peníze dávatí, již je známe, jak správní jsou. Může každý pomysliti, že kdo dokonalý jest a poctivě se živiti chce, ten doma práci vždy najde a ze země ven nepůjde.”⁸ ...

V tom posledním se Vavák mýlil, protože samo panství musilo organizovat vystěhovalectví do Uher, aby tak řešilo sociální otázku na Poděbradsku. Svědčí i zápisky Matěje Brzáka: „ Roku začali Bobnickej rybník z Prajského v Chlebích z nákladů církve. R. 1785 vesnici stavěti začali, za který pastviny neb ten ostrov nám rybnicní grunty vynahradily ... ”⁹

Osud kovanských Němců nebyl jednoduchý, byli živeni z prostředků panství a ubytováni v okolních familiích. Proto, jak jsme zjistili z matrik, se syn Františka Christena narodil v osadě Draho.

Finanční panská podpora, výstavba ustáleného typu dřevěných domků s využitím roboty, práce na melioraci rybníčního dna, to všechno byly podněty k nenávisti českého okolního obyvatelstva a z něho opět sedláků jejíž robotní povinnosti byly největší. Po výstavbě osady podpora vedení panství skončila. Německé školy sice vznikaly, ale v nedostatečném počtu. Zejména na Pardubicku nebyla situace v podpoře německého školství nijak příznivá. Byla vystavěna sice škola ve Vesce (též pro Staročernsko a Malolánské), ale v Moravanském neměli ještě roku 1840 školu. Vznikla škola „kočovná“ bez budovy a teprve roku 1882 se za pomoci akce Schulvereinu začíná pravidelnější vyučování. V ostatních osadách byla situace ještě horší. Kladští Němci byli většinou závislí na českých školách své české farnosti. Proti německým školám vystupovali pak zejména faráři a to nejenom zde vzpomínaný chlebský Adamec, ale např. P. Sloup ze Sezemic. Jejich důvody měly často prozaický základ – zrušení německého katechismu, který museli na školách učit. Nenalézáme proto žádné opodstatnění pro Práškovo tvrzení, že josefinismus sledoval německou kolonizaci nějaké germanizační cíle.

Je proto nutné zjistit jak Prášek se Sládkem k podobným tvrzením dospěli. U Práška je zarážející, že neznal dějiny osad o nichž psal, pokud ležely stranou jeho regionalistického zájmu. Bylo tomu například v otázce původu kolonistů v osadě Libinsdorf na Přibyslavsku. Tvrdil, že se prý jednalo o saskou osadu a jméno vzniklo z německého Leipzig. Ve skutečnosti byla osada osídlena sudetskými Němci z okolí České Lípy. Zdrojem Práškových znalostí byla práce

⁸ Paměti Františka J. Vaváka souseda a rychtáře milčického z let 1770 – 1816, editor Jindřich Skopec, kn. 2, část I., (1784 – 1786), Praha 1908, s. 32.

⁹ František Hrnčír, Bobnické paměti, in Občanské noviny, Nymburk, 25. 7. 1891, číslo 14.

W. Webera z roku 1864 otištěná v *Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen*¹⁰. Nacionalisticky orientovaná práce gymnasiálního profesora v Lokti byla jen rozvinutím studie uveřejněné jím ve výroční zprávě Loketského gymnásia v roce 1860. Weber uvádí v Polabí 10 německých osad a to na Poděbradsku 1 (Kovansko), na Pardubicku však jen 9. Materálově vycházel ze starší monografie Schmalfusovy „Němci v Čechách“ z roku 1851¹¹. Pozdější redaktor zde již uvedených *Mitteilungen* F.A. Schmalfuss, podal ve své topograficko-etnografické příručce poměrně dobrý a objektivní obraz německých sídelních ostrovů, doplněný mapou, v níž je barvou odlišen stupeň asimilace německých kolonistů. Ačkoliv již Josef Kalousek tuto práci zařadil do své anotované etnografické bibliografie a v ní pochvalně napsal: „Pro srovnání Němců se Slovany v Čechách, jejich obyčejů a pověr a ke studiu jejich vzájemných vztahů a vlivů, hodí se dílo psané Němcem s chvályhodnou pílí, ale nikoliv s potřebnou objektivitou“, zůstala zcela nepovšimnuta českou historiografií následujících let¹². Nacionalisticky více naladěný W. Weber ji samozřejmě jako svůj zdroj citoval, ale Prášek jeho citace nebral na vědomí a uvedený správný údaj o Libinsdorfu zkomolil. Proč se nedržel Prášek reálnější práce Schmalfusovy a dával přednost nacionalističtějšímu Weberovi, lze vysvětlit Weberovým vztahem k josefinismu, který považoval za zlatý věk Němců v Čechách. Justin V. Prášek tak uvedl po povědomí české historiografie kompilátora Webera, protože vyhovoval politickým kontraverzím doby. Německý Schulverein se v této době snaží aktivovat kolonisty na Pardubicku a pocit ohrožení prospíval české nacionální politice, stejně jako německé. Jak Weber, tak Prášek považovali josefinismus za období zesílené a umělé germanizace. Rozdíl mezi nimi byl jen v tom, že to co pro Práška bylo mementem to pro Webera bylo příkladem hodným následování ... Z čeho vlastně Weber vycházel při své koncepci germanizátorského josefinismu? Z českého autora, z antijosefinisticky naladěného vlastence F.M. Pelcla. Jeho *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen* se zdály být hodnověrným pramenem. A tak velkoněmecky naladěný Weber nahradil v české historii řadu rakousky orientovaných topografů jako byli Schmalfuss, Herbst, Czörnig¹³. Nikomu také nevadilo, že vlastně není znám přesný počet německy osídlených vesnic a to ani v Polabí. Jejich počet se pohyboval od 10 do 13, podle toho jak autoři interpretovali topografie Schallerovy nebo Sommerovy, které jsou velmi nepřesné. Prášek ovlivnil další badatele, jakým

---

¹⁰ W. Weber, *Die Ausbreitung der deutschen Nationalität in Böhmen*. *Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen*, 2 Jhg., s. 1 – 16, 50 – 53.

¹¹ F.A. Schmalfuss, *Die Deutschen in Böhmen (mit) Ethnographische Karte des Kronlandes Böhmen*, Prag 1851.

¹² Vladimír Kristen, Josef Kalousek a první anotovaná etnografická bibliografie „Přehled etnografické literatury o Čechách a Slovácích“ z roku 1867. *Zpravodaj SVI, ÚEF.ČSAV v Praze*, 1987, č. 3 – 4, s. 54.

¹³ E. Herbst, „*Deutsche Sprachgebiet in Böhmen*, Prag – Leipzig 1887, s. 50 – 51, Karl Freiherrn von Czörnig, *Ethnographie der Österreichische Monarchie 1, (Sprachinseln in Böhmen und Mähren)*, Wien 1857, s. 40.

byl například Bedřich Mendl, který také přejímá tezi o germanizační politice josefínské raabizace¹⁴.

Přínosné nebyly v tomto ohledu velmi ani práce regionálních historiků jako byli Jan Hellich na Poděbradsku a Josef Nechvíle s Františkem Karlem Rosůlkem a Josefem Sakařem¹⁵. Nejhlubší zájem měl na Poděbradsku o tyto problémy dobrý genealog Jan Hellich. Jeho práce byla však zaměřena etnograficky, tak jako sběry informací P. Josefa Nechvíle na Pardubicku. Sbírali místní lidová podání tradovaná v obcích a snažili se nalézt marně „německé“ stavební prvky v obydlích kolonistů – „familiaritů“. Hellich, který studoval poděbradské rody se genealogicky o Kovansko nezajímal, ani osady německých jmen v regionu. Píše jen o rodové linii Kristenů, která přesídlila do Poděbrad a Nymburka. František Karel Rosůlek se tématu německých josefínských obcí do období I. republiky vyhýbal. Je zajímavé, že německá historiografie se jimi do období nacismu prakticky nezabývala. Velice silná vlna produkce z okupační doby, kterou shrnul v citované studii Franz J. Beranek byla založena také na čistě etnografickém přístupu a není známa práce německá, která by důsledně využívala genealogických metod.

Již při základním genealogickém výzkumu osady Kovansko jsme narazili na fakta, která ozřejmují základy asimilačního procesu obce. V letech 1785 – 1825 proběhly minimálně dvě vlny kolonizace obce. První pocházela skutečně z Kladska a měla tedy v obci převahu, v 90. letech však přibývají noví osadníci, noví „familiariti“ českého původu. Stačí jen letný pohled do matriky narozených, abychom pochopili jinak skrytou podstatu vyprávění mezi kolonisty dodnes tradovaného: „Když Marie Teresie prohrála válku o Slezsko nabídla našim předkům možnost úteči před Prusy do Čech.“ ... Je to ohlas uctívání Marie Teresie, které za vlády Josefa II. se drželo mezi přistěhovalci. Marie Teresie vystupuje jako hajitelka práv České koruny v Kladsku, po celý život za něho bojující. Proto také v 90% rodů příšlých do Kovanska se v matrice narozených objevuje jméno dítěte Marie Teresie, v případě raného úmrtí se jméno opakuje u další dcery. Jméno Josef není naopak tak frekventované a stojí za jmény Franz, Anton atd.

V podstatě „německá ves“ s německou školou se brzy po vzniku stává obcí smíšenou. Dosídlování Kovanska Čechy urychlilo jejich asimilační proces. Neprobíhalo patrně bez počátečních konfliktů, jak o tom svědčí zachycený Hellichem syžet o přísaze k endogamnosti sňatků. Tato endogamita byla však jen částečnou. Kryštof Kristen si bral např. nevěstu z rodu Tauzinů atd. Vlastenecká motivace příchodu u některých rodů je evidentně vystupující v tradičním vyprávění. Ve skutečnosti příčinou sňatků byla obava z vojenské služby, spojená v Prusku se zákazem ženitby mladších synů. Proto nacházíme

¹⁴ Bedřich Mendl, Z novějších dějin agrárních (1789–1849), in Archiv agrearní 1919, s. 30–105, 145–156; 1920, s. 75–80, 156–166, citace na straně 96.

¹⁵ P. Josef Nechvíle, administrátor v Dašicích – „Procházky po bývalém panství pardubickém, P.A., r.X, 1878, s. 570 a násl.

Jan Hellich a Josef Bujárek, Kovansko, in. „Poděbradsko obraz přítomnosti i minulosti. Díl III., část II., Místopis okresu nymburského, s. 81 – 83, v Nymburce 1912.

Josef Sakař, Dějiny Pardubic nad Labem, díl 1, část 2., Dějinný přehled, Pardubice 1923, s. 175.

u Matěje Brzáka termín „dezertéři“. Tato skutečnost vedla např. v rodinné tradici rodu Kristenů k tvrzení, že jsou švédského původu, přišli jako vojáci do Slezska (reakce na původní psaní příjmení, které je zastoupeno v Rakousku v Marchu, t.j. Moravském poli a Polsku). Jedině cílevědomým genealogickým výzkumem můžeme sledovat proces asimilace josefínské německé kolonizační minority v Čechách, stanovit jeho rychlost a přinést nové výsledky do problematiky etnických procesů v 18. století a to na rozdíl od našich předchůdců sine ira et studio. Genealogie tady vystupuje spolu s historickou demografií jako prvořadá metoda.

A o tento moderní přístup zaměřený na výzkum lokalit a nejen jednotlivých rodů by nám mělo jít. Jen tak můžeme použít statistických metod ve větší šíři než dnes a obohatit tak prameny naší národní historie.

Na existenci dvaadvaceti kamenných oblouků na ohradní zdi hranického zámku, jejichž součástí byl i Kropáčovský a Leskovský erbovní vývod upozornil ve dvou svých rukopisech z počátku 19. století Josef H.A. Gallaš.

Poprvé, kolem roku 1812, v rukopise Památky města Hranic¹, památku popsal a některé z oblouků také nakreslil, obrázky pak znovu použil² v roce 1813 ve spise *Scuta nobilium civium Hranicensium*³. Dvěšedvacet let před ním Bartoloměj Paprocký vydává *Zrcadlo*, v němž uvádí také Erb a vývod pana Jana Kropáče⁴, který obsahuje ovšem jen šest znaků (oproti osmi erbům na obloucích hranického vývodu). V textu navíc nenajdeme jedinou zmínku, že by mu předlohou byla nějaká hmotná památka, proto lze tento vývod považovat za „psaný“ – jak to činí Vaclav Houdek⁵. Problém je ale ve skutečnosti těžko řešitelný: buď Paprocký Hranice při sběru materiálu pro *Zrcadlo* navštívil, jak se má za to⁶, a jak se to zdají potvrzovat zmínky o dalších památkách z Hranic, nebo v Hranicích nebyl a informace má z druhé ruky, což ale nevysvětluje to, že se nikde nezmiňuje o vývodu jako o kamenné památce.

Za první skutečnou zmínku o vývodu (tento termín užíváme pro všech 22 oblouků, přestože vývodem v pravém slova smyslu je pouze část z nich) můžeme považovat až údaje v Gallašových rukopisech. Památky města Hranic byly sice cenzurou schváleny k tisku, nakladatel se ale nenašel, Gallaš tedy vytvořil zkrácenou německou verzi, která vyšla roku 1836⁷. Z původního rukopisu vycházel Libor Scholz, jenž roku 1864 vydal své památky města Hranic, práce je ale na Gallašovi natolik závislá, že mnohdy celé pasáže přebírá, tak i jeho zmínka o vývodu⁸ je výtahem z textu Gallašova. Na základě obou Gallašových rukopisů se vývodem roku 1939 zabýval Bohumír Indra⁹.

¹ Josef Heřman Agapit Gallaš: Památky města Hranic, ep.II (rukopis je uložen v Moravském zemském archivu v Brně, fond E6).

² V Památkách Gallaš na s. 32 píše „(Jeden kámen), jakž zde ode mne pro věčnou památku spolu s jinými ostatními vyobrazen jest.“ Vzhledem k tomu, že se nám v rukopise žádné obrázky nezachovaly, je možno předpokládat jejich ztrátu, domnívám se ale, že věta „Z nichžto jsem některé pro věčnou památku tak, jakž se ještě roku 1812 spatřovaly, vyobrazil.“ (*Scuta*, s. 31) otevírá ještě jinou možnost zdůvodnění: Gallaš kresby určené původně pro Památky použil ve *Scuta*.

³ Josef Heřman Agapit Gallaš: *Scuta Nobilium Civium Hranicensium* (rukopis v MZA v Brně, fond E6).

⁴ Bartoloměj Paprocký z Hlohohol a Poprocké Vole: *Zrcadlo slavného margkrabství Moravského (Olomouc 1593, list CLIX.*: „Erb a vývod rodu pana Jana Kropáče, který náleží urozenému panu Janovi Jetřichovi z Kunovic a na Hranicích po paní mateři jeho paní Anně Kropáčovně z Nevědomí na Hranicích a Zlíně“.

⁵ Václav Houdek: *Moravské vývodky erbovní* (Brno 1917, s. 64–65).

⁶ L. Hosák, B. Indra, M. Jašková: *Hranice – dějiny města, díl I.* (Hranice 1969), s. 79.

⁷ Joseph Hermann Agapit Gallas: *Kurzgefasste Geschichte der Stadt Weisskirch* (Olmütz 1836), o vývodu na s. 42–43.

⁸ Libor Scholz: *Památky města Hranice* (Hranice 1864), s. 34.

⁹ Bohumír Indra: *Erbovní vývodky na hranickém zámku* (*Záhorská kronika XXI/1939*, s. 99–102).

Roku 1562 se v Hranicích konala svatba dcery Jana st. Kropáče z Nevědomí Johanky s Bernardem ze Žerotína, zmíněný rok je obsažen také na jednom z vývodových oblouků a je tak považován za rok dokončení Kropáčovy přestavby hranického zámku, tedy i za rok vzniku vývodu. Vzhledem k tomu, že pořadí kamenů jak je nám zachoval Gallaš, je pro nás (alespoň zatím) nelogické, usoudil B. Indra, že zámecká ohradní zeď nebyla místem kde byly oblouky původně umístěny, a vyslovil předpoklad, že na zeď se dostaly na začátku 17. století, kdy za Zdeňka Žampacha z Potštejna (ten koupil panství roku 1602) došlo k nové přestavbě zámku¹⁰

Podle Gallašova popisu se oblouky táhly od hlavní zámecké brány až k prvnímu oblouku Horní městské brány¹¹. Na zámecké zdi byly kameny umístěny do roku 1846, kdy při bourání staré zámecké zdi došlo (pravděpodobně) k jejich zničení. Jedinou výjimkou byl kámen umístěný hned vedle hlavní zámecké brány, který zůstal na svém místě pod omítkou ukryt až do renovace hranického zámku, jež proběhla v letech 1942–44. Tehdy byl kámen nalezen a odstraněn. Naštěstí se dočkal převozu a na zahradě akad. malíře Ladislava Vlodka přežil do dnešních dnů, v roce 1993 byl restaurován.¹²

Vzhledem k umístění kamene na ohradní zdi i vzhledem k detailům zachycených na fotografii ze čtyřicátých let (pořízené při nález), které jsou na oblouku v jeho nynějším stavu stěží patrné, můžeme s velkou pravděpodobností tento kámen identifikovat jako oblouk se znakem Kropáčů z Nevědomí. (č. 1).¹³,

Oblouky byly tesány z pískovce¹⁴, jejich rámeček byl tvořen obloukem, v horní části různě lomeným, zakončeným tesanou mušlí případně stuhou s nápisem v „latinských literách“¹⁵, oblouk měl výšku 100 cm, délka představovala takřka dva metry (u jediného zachovalého exempláře je to 198 cm), šířka kamene byla asi 20 cm. Vnitřní část oblouku byla vyplněna buď oválem se štítem (poloměr oválu byl asi 68 cm) nebo tesanou podobiznou či dekorací, prostor kamene byl pak ještě vyplněn: delfíny, piniovými šiškami a dalšími rostlinnými ornamenty.

O kamenech nesoucích ve středu podobizny a ornamenty (a jednom se znakem Kropáčovským – zde č. 15) říká Gallaš, že jsou „velmi sprostá a hrubo vykresaná, čímž také jiného mistra osvědčují“¹⁶, to, co lze z této věty vyvodit je natolik hypotetické, že se do toho nebudeme ani pouštět.

Gallašem uváděné pořadí jednotlivých kamenů je v obou pracech nestejně, nepopisuje ty kameny, které byly „sešlý a neurčitý“, někdy se ovšem zmíní o jejich umístění, někdy nikoli. Ukazuje se, že v rukopise Památky města Hranic není popis skutečného stavu vývodu ani jeho záměrem – nejprve uvádí

¹⁰ Bohumír Indra: Erbovní vývody, s. 101.

¹¹ Scuta, s. 30.

¹² Za poskytnutí těchto informací chci poděkovat panu Stanislavu Milošovi.

¹³ Jiří J.K. Nebeský (Jiří Malenowski): Kropáčovský erbovní vývod 2, Hranické noviny č. 4 (27. ledna 1995), s. 3.

¹⁴ Památky, s. 33.

¹⁵ Památky, s. 32.

¹⁶ Scuta, s. 35.

všechny kameny se znaky a pak odkazuje na několik dalších oblouků s neheraldickou výzdobou. Skutečnému stavu je blíží popis ve spise Scuta, avšak ani ten není bez vnitřních rozporů. Následující pořadí tedy nepředstavuje skutečné pořadí, ale umělý systém, byť sestavený na základě posloupnosti v rukopise Scuta (s přihlédnutím k pořadí v Památkách) – ten postupuje od Hlavní brány k prvnímu oblouku brány Horní (Zámecká, dnes Jiráskova ulice).

1. Kropáč z Nevědomí (Památky I, Scuta I)

Oblouk s oválem, nesoucí znak Kropáčů z Nevědomí, provázený dvojicí delfínů (obr.1). Gallaš jej nakreslil a uvedl, že oblouk s tímto znakem se ve vývodu ještě dvakrát opakuje, „první ale jest nejčistěji křesaný“¹⁷. Znak: tři zkřížená žezla, zakončená liliovým ornamentem (tj.kropáče, Gallaš: palčaky)¹⁸, oproti všem známým vyobrazením Kropáčovského znaku nemíří zakončení žezel do tří rohů štítů, ale všechna liliová zakončení jsou umístěna v horní polovině.

2. Z Kunovic (Památky II, Scuta VIII)

Ve Scuta píše Gallaš: "Na osmém (kameni) nemýlím – li se vynácházel se erb rodiny Kunovické¹⁹, ovšem již velmi sešlý, vyobrazení nemáme. Štít bývá v literatuře popisován jako dva poloviční (rostoucí) jeleni na pokosném břevně.

3. Pražma z Bílkova (Památky III, Scuta IV)

Ovál se štítem byl provázen dvěma piniovými šiškami, v horní části pak stuhou s nápisem "Pan Beneš"²⁰ (obr.2 podle kresby se zdá, že přesnější by bylo Pan Beness). Dá se předpokládat, že i ostatní oblouky měly nápisy, vztahující se k osobám, jejichž znak nesly. Na štítě byla jelení hlava s parožím o třech násadách, tato podoba znaku Pražmů z Bílkova je unikátní, jelikož jinak používali samotné jelení paroží.

4. Ze Žerotína (Památky IV, Scuta IV)

„... kterýžto erb nepochybně také se mezi těmito před nimi nacházel, jakož také i erb Elišky z Žerotína, druhé báby Jana Kropáče, jenž v počtu IV. byl a mi něco později do ruky vpádl“.²¹ (Tato věta vzbuzuje množství otázek, dnes těžko zodpověditelných. Co to znamená „něco později do ruky vpádl“? Přebírá Gallaš informace od někoho jiného a teprve potom je na místě korigoval? Nebo prostě mluví o tom, že až později zjistil, že jedním z předků Jana st. Kropáče byla Eliška ze Žerotína a její erb pak dodatečně ve vývodu našel? Štít v oblouku byl provázen dvěma piniovými šiškami. Na štítě vidíme zbytky korunovaného lva (obr. 3), tedy znak pánů ze Žerotína.

---

¹⁷ Scuta, s. 32.

¹⁸ Scuta, s. 31.

¹⁹ Scuta, s. 33.

²⁰ Scuta, s. 32.

²¹ Scuta, s. 38.

5. Podobizny dvou mužů (Památky V, Scuta nezná)

Oblouk, který nesl podobizny dvou mužů, „jednoho starého a bradatého, druhého pak mladého“²². Nejsme schopni se vyslovit s jistotou k tomu, koho měly portrétní kameny představovat, v případě, že by zobrazovaly členy rodiny Jana st. Kropáče z Nevědomí, mohlo by se jednat o něho samotného a jeho syna Bohuslava²³, stejně dobře však také o Jana st. Kropáče a jeho ženu Veroniku (připustíme – li, že Gallaš na zašlém kameni nerozpoznal dobře ženskou tvář). Další možností je zobrazení předků, případně mytických předků.

6. Leskovec z Leskovce (Památky V, Scuta VI.).

Oblouk s leskovským znakem dvou zkřížených vidlí byl doplněn dvěma piniiovými šiškami (obr 4).

7. Kunemile (Památky VI, Scuta VII)

Sedmý oblouk Gallaš zřejmě nenakreslil, říká o něm jen, že se na něm nacházel štít s divokou sviní, sám nevěděl, komu mohl znak patřit (také proto, že základním, ne - li jediným, zdrojem heraldicko - genealogických informací mu bylo Paprockého Zrcadlo, které tento znak ve vývodu Jana st. Kropáče neuvádí). Znak patřil rytířské rodině z Kunemile, spřízněné s rodem Leskovců z Leskovce.

8. Z Pattendorfu (Památky VII, Scuta neuvádí)

Ve spise Scuta píše Gallaš, že erb z rodiny z Pattendorfu se nepochybně mezi oblouky se znaky nenacházel²⁴ (vychází z Paprockého vývodu), sám jej ale mezi sešlými kameny nedokázal rozpoznat. Paprocký popisuje znak jako „dva rohy kamzíkové černé na červeném štítu“.²⁵

9. Kropáč z Nevědomí (Památky VIII, Scuta IX)

Oblouk byl zřejmě shodný s kamenem č. 1.

10. Ze Strpí (Památky IX, Scuta X)

Oblouk se dvěma delfíny, obklopujícími ovál se štítem (obr. 5), nesoucí znak rytířů ze Strpí - svázanou stužku (čechlík, Gallaš: preclík“).²⁶

---

²² Památky, s. 36.

²³ Jiří Nebeský: Erbovní vývod na hranickém zámku (rukopis 1991 – Středoškolská odborná činnost) 1990/1991, s. 13.

²⁴ Scuta, s. 38.

²⁵ Zrcadlo, list CLIX.

²⁶ Scuta, s. 34.

11. Podobizna mladého muže (Památky X, Scuta XI)

Kámen s podobiznou muže, provázenou piniovými šiškami a dalšími rostlinnými ornamenty, který je zobrazen v rukopise Scuta (obr. 6), je z největší pravděpodobností totožný s kamenem, o němž mluví Gallaš v Památkách jako o tom, jež nese podobiznu „muže mladého v starosvětském oděvu“ a stuhu s nápisem: „ZDELANO ZA PANA KROPACZA / DE NEWEDOMI P.M. HRANICZ“²⁷ (Scuta: „Zdelano za Pana Kropača de Newedomí Pána Města Hranic“).²⁸ Portrét snad představuje Jana st. Kropáče z Nevědomí, nebo jeho syna Bohuslava.²⁹

12. Kalich (Památky nezmiňují, Scuta XII)

Oblouk vyplněný tesaným kalichem, piniovými šiškami a rostlinnými motivy (obr. 7) považuje Gallaš za symbol náboženský. Zřejmě to nebyl jediný takový kámen, jenž nenesl ani znak, ani portrét nějaké osoby.

13. Popel z Vesce (Památky X, Scuta neuvádí)

U tohoto oblouku je podobná situace jako u č. 8 (z Pattendorfu). Znak Popelů z Vesce byl podle Paprockého čtvrcený, v 2. a 3. poli šachovaný³⁰.

15. Kropáč z Nevědomí (Památky XIV, Scuta XV)

Třetí oblouk se znakem Kropáčů z Nevědomí (č. 1 a 9) řazený Gallašem mezi ty kameny (s podobiznami), které byly tesány hruběji, než ostatní.

17. Podobizna muže (Památky XVI, Scuta XVII)

Oblouk s vytesanou podobiznou muže, provázenou dvěma piniovými šiškami, nahoře opatřený stuhou s letopočtem „1562“ (obr. 8). Podle Gallaše představoval Jana st. Kropáče či jeho syna Mikuláše³¹, ten ovšem zemřel roku 1552 ve věku dva a půl roku³², takže se jedná zřejmě o omyl.

Oblouky 14, 16, 18 - 22 měly obsah dnes neznámý. O jednom z nich lze předpokládat, že nesl něčí podobiznu (v Památkách XII pokud ovšem nejde o omyl, je totiž možné, že tento oblouk je totožný s č. 11 – Památky X).

Dvaadvacet kamenných oblouků obsahovalo dva čtyřerbovní vývody: Jana st. Kropáče z Nevědomí³³ a jeho druhé ženy Veroniky roz. Leskovcové z Leskovce (tedy osmíerbovní vývod jejich dětí).

---

²⁷ Památky, s. 32.

²⁸ Scuta, s. 30.

²⁹ Jiří Nebeský: Erbovní vývod, s. 14.

³⁰ Zrcadlo, list CLIX.

³¹ Scuta, s. 37.

³² L. Hosák, B. Indra, M. Jašková: Hranice, s. 77.

³³ Bližší informace o životě Jana st. Kropáče z Nevědomí a jeho rodině najdeme v publikaci L. Hosák, B. Indra, M. Jašková: Hranice, s. 77–79.

Mimo znaky, které patří do vývodu Jana st. Kropáče a jeho ženy píše Gallaš o znaku pánů z Kunovic. V úvahu připadá Kropáčova první žena Anna z Kunovic, což je skutečnost, která vedla k poněkud překombinované teorii³⁴, podle níž byli na čtrnácti obloucích, které zbývají po odečtení osmi vývodových, podobizny členů rodiny Jana st. Kropáče žijících v roce 1562, zatímco členové zemřelí byli zastoupeni svými znaky. Dva oblouky pak zůstaly pro ozdobné ornamenty. Zůstává zde ovšem možnost, že část kamenů byla zhotovena později než jiná a Kunovický znak by pak mohl představovat Jana z Kunovic, manžela Anny Kropáčové, dědičky hranického a zlínského panství. K určení osob, jejichž portréty byly na některých kamenech vytesány (či k pokusu o rekonstrukci obsahu kamenů zbývajících) máme ale příliš málo podkladů.

Zdá se, že Jan st. Kropáč měl ke své rodině (snad vzhledem k předčasnému úmrtí většiny dětí, což je ovšem možnost, která u vývodu ještě nepřipadá v úvahu) mimořádný vztah, svědčí o tom latinský text epicedia nad jeho hrobem³⁵. Podle toho můžeme uvažovat o tom, že i dvaadvacet oblouků vývodu bylo pojato jako „kamenný životopis“, v němž jedinými milníky byli lidé, kteří Kropáče obklopovali. Reprezentační úloha této „znakové galerie středního typu“³⁶ je jasná, ale asi není jediná. Stále problémy.

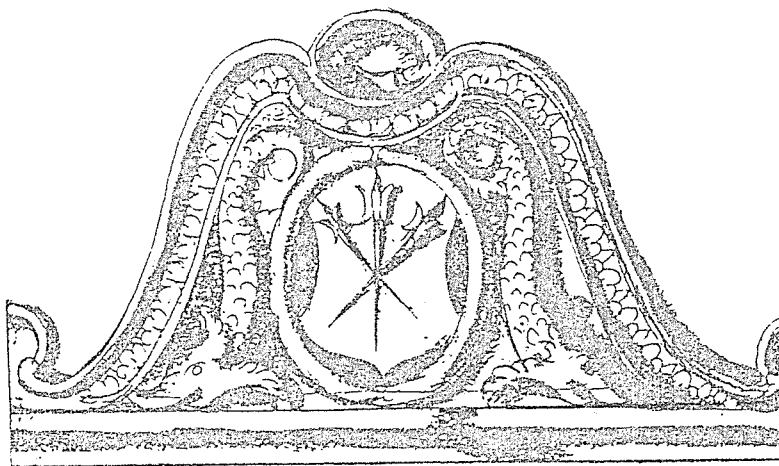
---

³⁴ Jiří Nebeský: Erbovní vývod.

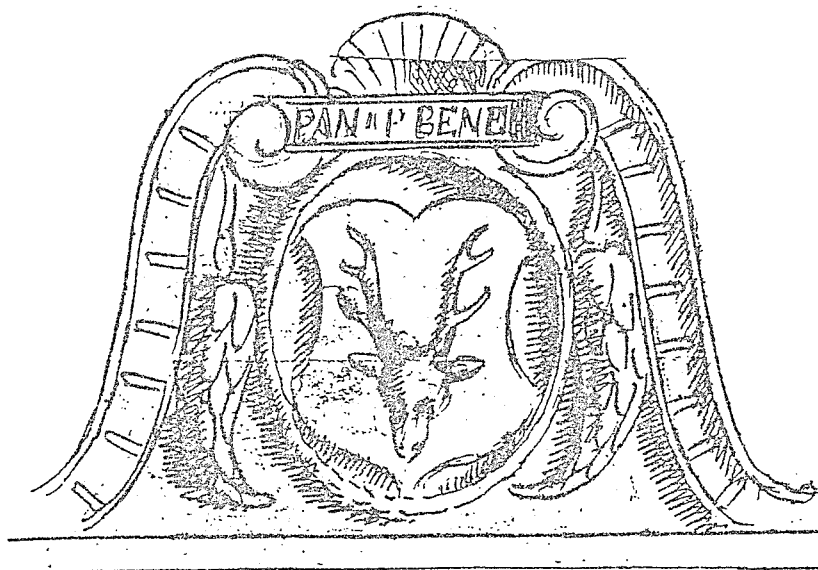
³⁵ Zreadlo, list CLVIII.

³⁶ Podle dělení navrhnutého Ivaném Hlaváčem v referátu Znakové galerie jako heraldické kategorie (Sborník příspěvků II. setkání genealogů a heraldiků, Ostrava 1984, s. 27–28).

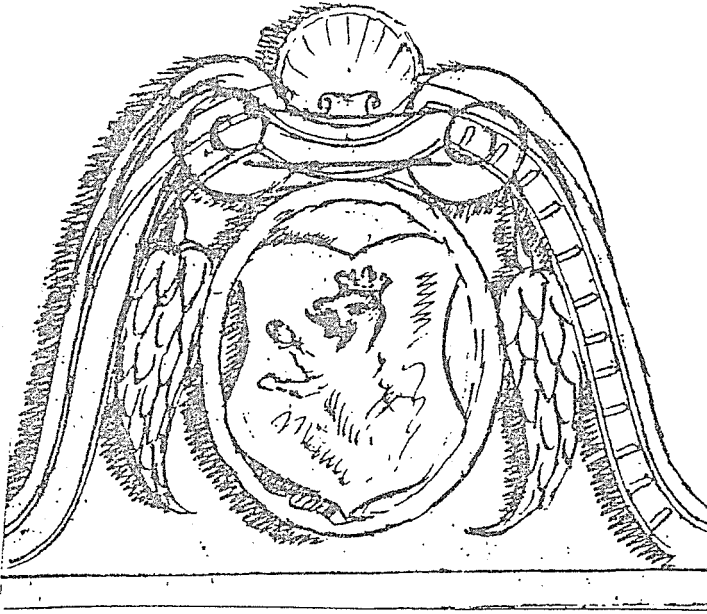
Vyobrazení:

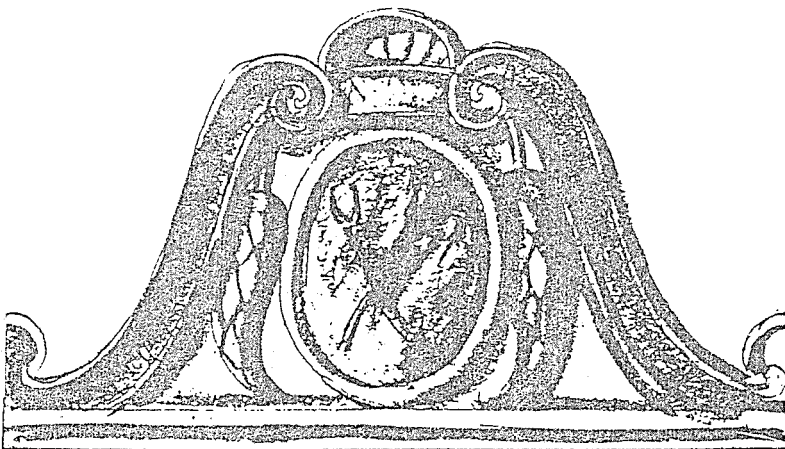
1. Oblouk se znakem Kropáčů z Nevědomí, Scuta, s. 31.

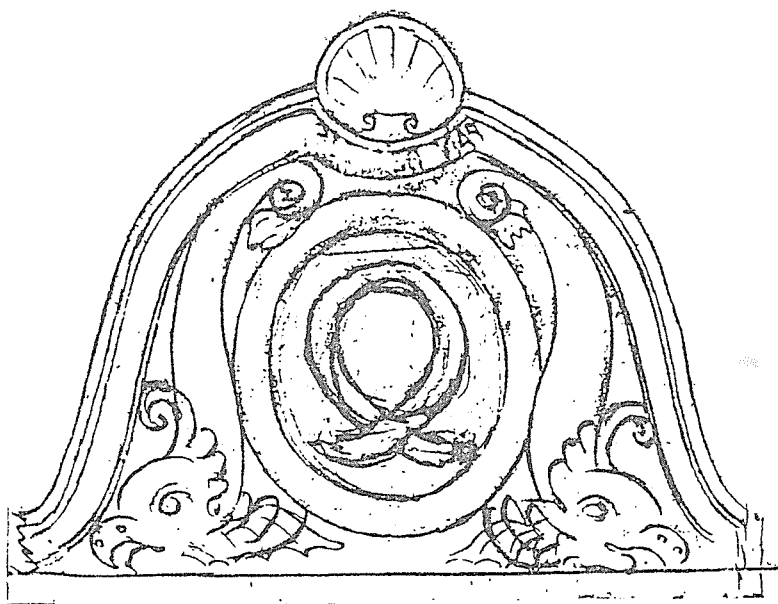
2. Oblouk se znakem Pražmů z Bílkova, Scuta, s. 32

3. Oblouk se znakem pánů ze Žerotína, Scuta, s. 39.

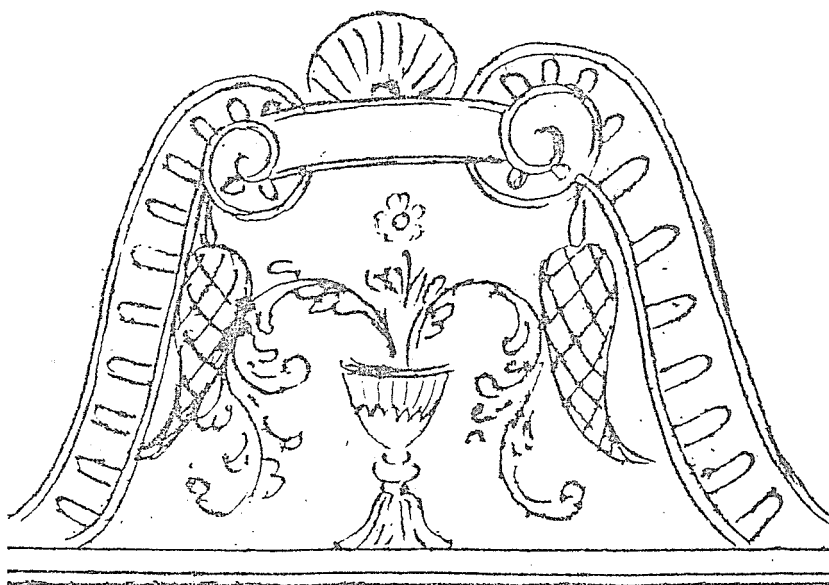
4. Oblouk se znakem Leskovců z Leskova, Scuta, s. 33.

5. Oblouk se znakem rytířů ze Strpí, Scuta, s. 34.

6. Oblouk s podobiznou mladého muže, Scuta, s. 35.

7. Oblouk s kalichem, Scuta, s. 36.

8. Oblouk s podobiznou muže, Scuta, s. 37.

Kontaktní adresa: MUDr. Boleslav Lutonský
Česká genealogická a heraldická společnost v Praze
Přechodní 1324
140 00 Praha 4

Bankovní spojení: Česká spořitelna a. s. Praha 5, Štefánikova 17 - běžný účet č.: 563650 - 058 / 0800

Odběr časopisů je vázán na zaplacení členského ročního příspěvku

---

Pro své členy vydává Česká genealogická a heraldická
společnost v Praze v nakladatelství
TABULARIUM TRADITIONIS
Macešková 35 - 106 00 Praha 10

Za původnost a obsah článků ručí autoři
Tištěno jako rukopis, autorská práva autorů zachována

Redakční skupina pro Genealogické a heraldické listy:

PhDr. Alena Pazderová, předsedkyně
Doc. MUDr. Jaroslav Černý, CSc.
Ladislav Forman
Ing. PhDr. Jaroslava Honcová, CSc.
Ing. Jan Oulík

Uzávěrka: 1. dubna 1994 - Dáno do tisku 5. dubna 1995 - Počet výtisků: 1000

Grafická úprava: TABULARIUM TRADITIONIS & FOTO PICTUS
nakladatelství a vydavatelství - Macešková 35, 106 00 Praha 10
Tisk: ÚJI a. s. - polygrafie, Elišky Přemyslovny 379, 156 16 Praha 5

TOMOS Praha, a.s.,

Praha 4, Tábořská 31

☎ (02) 612 152 13; fax (02) 612 152 11

Vám nabízí služby

☐ paspartování zlatotisk společenský tisk spirálování ☐ brožování zakázkové vazby dokončovací knihařské práce (V1, V2, V8)	Praha 1, Truhlářská 14 ☎ 231 52 67 231 53 67
☐ tisk na slavnostní a smuteční stuhy	Praha 2, nám. Jiřího z Poděbrad 3 ☎ 627 38 57
☐ klasické planografické kopírování xerox do A0 ofsetová tiskárna do 38 / 50 cm pracoviště DTP barvotisk propagačních materiálů včetně zhotovení lepené vazby	Praha 1, Krakovská 25 ☎ / fax. 242 243 55–57
☐ reklamní agentura propagace plakátování billboardy	Praha 1, Truhlářská 14 ☎ 231 50 23 fax. 231 49 09

výrobky

☐ alby pro numismatiky fotoalba památníky ☐ kroniky vizitníky ☐ pouzdra na doklady rychlavaže ☐ šanony desky ☐ pouzdra obaly z kartonáže a průhledných obalů	Velkoobchod, Praha 4, Ohradní 59 ☎ 43 66 24–6/18 odbyt ☎ 43 66 24/42, fax. 43 15 66 Praha 4, Svatoslavova 7 ☎ 692 55 88
☐ etue na medaile kazety na odznaky tubusy ☐ krabičky na šperky dárkové krabice	Praha 8, Sokolovská 152 ☎ 663 11 914

Prodejny

Praha 1, Praha 4, Praha 1,	Truhlářská 8 Ohradní 59 Krakovská 25	☎ 231 50 39 ☎ 43 66 24/18 ☎ 242 198 26
---	---	--